

Univerzita Palackého v Olomouci

Právnická fakulta

Veronika Kornelová

**Právní postavení ženy v římské rodině podle justiniánských
pramenů**

Diplomová práce

Olomouc 2014

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma Právní postavení ženy v římské rodině podle justiniánských pramenů vypracovala samostatně a citovala jsem všechny použité zdroje.

V Olomouci dne 12. 5. 2014

Veronika Kornelová

Na tomto místě bych ráda poděkovala své vedoucí práce, JUDr. Kamile Bubelové, Ph.D., za poskytnuté odborné konzultace, vstřícný přístup, spolupráci, čas, také za cenné rady a připomínky, jež jsem použila při tvorbě této diplomové práce.

Obsah

1. Úvod	5
2. Problematika postavení žen a gender studies	8
3. Přehled vývoje právního postavení ženy v římské společnosti	11
3.1 Doba královská	11
3.2 Republika	19
3.3 Principát	22
3.4 Dominát	28
4. Postavení ženy jako manželky	32
4.1 Typy manželství	33
4.2 Concubinatus a contubernium	40
4.3 Majetkové právo manželů	43
4.4 Exkurs realizace právních norem v praxi podle ne právních pramenů	46
5. Postavení ženy jako dcery se zaměřením na otcovskou moc	50
6. Postavení ženy jako matky	54
7. Žena v předpisech týkajících se náboženství	56
8. Žena ve veřejném prostoru	59
8.1 Tutela mulierum	60
8.2 Ženy, které měly vliv na císaře Justiniána	61
9. Závěr	64
10. Použité zdroje	67
10.1 Prameny	67
10.2 Monografie a články	67
10.3 Internetové zdroje	71
11. Shrnutí	72
12. Seznam klíčových slov	73

1. Úvod

Předmětem předkládané diplomové práce je analýza právního postavení ženy v římské rodině, přičemž jako zdroj zkoumání sloužily především prameny klasického římského práva tak, jak byly sestaveny v podobě kodifikace císaře Justiniana. Cílem práce je analyzovat právní postavení ženy ve starověké římské společnosti podle životní situace, která je určujícím faktorem pro stanovení souboru jejích práv a povinností. Zabývat se budu zejména rodinným právem s akcentem na typy římského manželství včetně jejich vývoje v průběhu času, manželským majetkovým právem a pozicí ženy ve veřejném prostoru. V rámci práce je tak zachycena problematika jak osobního, tak i majetkového postavení ženy. Předmětem mého zkoumání jsou také rozdíly a odlišnosti v postavení žen a mužů. Celé římské právo prošlo během vývoje množstvím změn, a proto se budu zabývat také tím, jak se tyto změny odrazily v právní úpravě postavení římských žen.

Toto téma jsem si vybrala z několika důvodů. Prvním z nich byl můj osobní zájem o historii práva a historicko-právní odvětví, kterým je římské právo. Domnívám se totiž, že právě v historii práva mohou zákonodárci najít potřebnou inspiraci při svých kodifikačních snahách a vyvarovat se chyb při vytváření zákonů. O této skutečnosti svědčí i fakt, že velká část evropského kontinentálního soukromého práva vychází právě z tradice římskoprávní. Bez základů římského práva lze dnes jen těžko chápat právo evropské. Tuto oblast jsem se rozhodla spojit s tématem, které se stalo v současné době často vyhledávaným a dynamicky se rozvíjejícím oborem. Jedná se o téma genderových studií, kterému je věnována i jedna samostatná kapitola.

V souvislosti s touto problematikou vyvstává otázka, proč se vůbec v dnešní době zabývat tak starým a vzdáleným tématem jako je právní postavení ženy ve starověkém Římě. Domnívám se, že římské právo je pro dnešní společnost významnou kulturní hodnotou. Naprosto souhlasím s názorem docenta Bartoška, který v římském právu nevidí jen souhrn mrtvých pouček, ale naopak stále žijící jednotlivé instituty soukromého práva, které můžeme najít, i když v pozměněné podobě, v dnešním občanském právu.

Dalším důvodem, který mě vedl k výběru tématu práce, byla stávající mylná představa některých právních historiků týkající se právě právního postavení ženy v římské rodině. Mnozí autoři historicko-právních publikací přirovnávají postavení ženy v římské rodině k postavení otrokyně, tedy nesvobodného člověka, kterému nepřínáleží žádná práva a který není považován za lidskou bytost. Takovým právním historikem je i dr. Jiří Klabouch, který

tuto koncepci vyjádřil ve své monografii *Manželství a rodina v minulosti*.¹ Pokusím se v této práci předložit důkazy k vyvrácení tohto tvrzení. Mezi použité metody, které jsem zvolila při psaní práce, patří metoda analýzy, exegeze a komparace.

Co se týče dosavadního zpracování tématu, v současnosti již existuje dostatek vědeckých prací i odborných publikací věnující se postavení žen v římské společnosti, a to z českého a slovenského autorského prostředí, ale i z prostředí zahraničního, jedná se především o anglicky psané zdroje. Mezi nejvíce publikující autory patří dr. Ivana Stará, která se problematice římské rodiny věnuje a napsala již několik článků a příspěvků o postavení ženy v římském právu. Z dalších českých autorů je třeba uvést docentku Michaelu Židlickou, která publikovala článek o postavení ženy v antickém Římě v oblasti majetkoprávní, a profesora Michala Skřejpka, věnující se postavení žen v nejstarším období římského práva. Ze slovenských autorů uvádím dr. Katarínu Lenhartovou, která se ve své disertační práci věnovala institutu poručnictví nad ženami, a docenta Vladimíra Vranu, který se ve svém příspěvku zabýval především diskriminačním aspektem a dále provedl výzkum o vývoji manželského práva. Téměř všechny výše uvedené práce jsou odbornými články v právnických časopisech nebo příspěvky ve sbornících. Při psaní této práce budu usilovat o komplexnější pohled na tuto problematiku a zvolím analýzu postavení ženy v závislosti na různých sociálních pozicích (matka, dcera, manželka, žena ve veřejném prostoru a další).

Při psaní této práce budu usilovat o to, aby mé závěry vycházely co nejvíce z původních pramenů. Texty pramenů představují zejména Gaiova Učebnice práva ve čtyřech knihách přeložená profesorem Jaromírem Kinclm, Justiniánské Instituce přeložené profesorem Petrem Blahem a profesorem Skřejpkem, překlady vybraných částí Digest od profesora Blaha a dr. Jarmily Vaňkové (*Corpus Iuris Civilis – Digesta*), Texty ke studiu římského práva s překladem profesora Skřejpka a Texty ke studiu římského práva soukromého od dr. Petra Dostalíka. Pro úvodní historický přehled jsem využila také český překlad Zákona XII desek od profesora Kincla.

Co se týče sekundární literatury, velmi přínosným se pro mě stal Nástin přednášek o soukromém právu římském od profesora Miroslava Boháčka a také učebnice profesora Leopolda Heyrovského. Velmi jsem ocenila také příspěvky ve sborníku ze IV. konference právních romanistů na téma Diskriminace v římském právu z roku 2001, který sestavila dr. Kamila Bubelová. Díky příspěvkům v tomto sborníku jsem získala přehled o současných

¹ Srov.: KLABOUCH, Jiří. *Manželství a rodina v minulosti*. Praha: Orbis, 1962, s. 31.

názorech českých a slovenských právních romanistů na postavení ženy a mohla je tak srovnat s postoji dřívějších představitelů české právní romanistiky k této problematice.

Celá práce je rozdělena do sedmi kapitol. Pro uvedení do tématu jsem se rozhodla začlenit do práce krátké pojednání o problematice postavení žen a genderových studiích, jehož účelem je osvětlit tento nový vědecký obor a jeho provázanost s ostatními humanitními disciplínami včetně práva. Dále následuje kapitola představující základní náčrt vývoje právního postavení ženy v jednotlivých etapách římského státního zřízení a je rozdělena na čtyři podkapitoly. Po tomto přehledu začínají jednotlivé kapitoly věnující se postavení ženy v justiniánském právu podle konkrétní životní situace. První z nich je zaměřena na jedno z klíčových postavení ženy, a to jejího postavení jako manželky. Po úvodním pojednání se jednotlivé podkapitoly zabývají formami římského manželství, dalšími formami soužití muže a ženy, jež se manželství podobají a instituty manželského majetkového práva. Na konec tohoto tematického celku je zařazen exkurs realizace právních norem v praxi, kdy byl vybrán jeden institut manželského práva, a bylo zjišťováno, jak byl právně zakotven v římském právu a tato zjištění následně konfrontována s tím, jak se daná norma realizovala v praxi.

Po této obsahově nejrozsáhlejší části práce následuje kapitola věnující se postavení římské ženy jako dcery, kde jako stěžejní institut vystupuje otcovská moc. Dále postavení ženy jako matky se zaměřením na vazbu mezi právním statutem ženy a postavení jejich dětí. Předposlední kapitola charakterizuje práva a povinnosti kněžek vestálek, tedy skupiny žen, jejichž postavení bylo zásadně odlišné a privilegované ve srovnání s ostatními římskými ženami. Na závěr jsem zvolila kapitolu, která se věnuje projevům žen ve veřejném prostoru a zejména institutu poručenství nad ženami.

Z důvodu omezeného rozsahu práce se nebudu zabývat všemi možnostmi postavení žen v římské společnosti, neboť takové široké téma by překračovalo rozsah a rámeček diplomové práce. Například postavení neplnoprávných žen, tedy otrokyň a propuštěnek, se dotknu jen velmi okrajově, nebo také problematikou žen, které ve starověkém Římě provozovaly prostituci, se nebudu zabývat, a to i z toho důvodu, že této oblasti již byl mezi autory věnován dle mého názoru dostatečný prostor.² Pokud bych měla navrhnout témata na další výzkum, osobně mě velmi zaujala práce s neprávními prameny práva a srovnávání teorie s každodenním běžným životem římského občana, tedy problematika skutečné realizace právních norem, které často nebyly v praxi dodržovány.

² Srov. BĚLOVSKÝ, Petr. Propuštěnci a jejich milenky podle římského práva. In BUBELOVÁ, Kamila (ed). *Ius Romanum – Sborník ze IV. konference právních romanistů ČR a SR na téma Diskriminace v římském právu*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2002, s. 43 – 50.

2. Problematika postavení žen a gender studies

V současné době se v oblasti vědeckého bádání dostává stále více do popředí problematika tzv. gender studies. Jde o nový moderní sociologický obor, který se zabývá rozdíly v postavení mužů a žen ve všech oblastech lidského života a společnosti. O tuto problematiku je v současné vědě velký zájem, je dynamicky se rozvíjejícím oborem a proniká do mnohých společenských věd jako je politologie, psychologie, mediální studia a žurnalistika, demografie, antropologie, historiografie, filosofie, ale také i právo, a to zejména v souvislosti s požadavkem, aby se jedna z priorit Evropské unie – rovné příležitosti žen a mužů – dařila realizovat v praxi.³ Tato dynamika rozvoje vyplývá mimo jiné i ze skutečnosti, že genderová studia jsou sama založena na interdisciplinární spolupráci a usilují o zavedení genderové perspektivy do dalších, výše zmíněných, oborů.

Narůstá počet vědeckých projektů a publikační činnosti věnující se této nové oblasti vědeckého bádání, a to nejen cizojazyčných, ale také i v řadách českých odborníků a pedagogů. Tyto činnosti dějiny žen nejen reflektují, ale metodicky prohlubují a reagují na četné zahraniční podněty.⁴ V minulých dvou desetiletích již bylo uskutečněno několik konferencí o postavení žen a problematice gender studies. Zvýšený zájem o ženskou problematiku byl zdůrazněn a proklamován již na podzim roku 1993 při zahájení jedné z prvních konferencí. O deset let později se konalo v Pardubicích bienále na téma Dějiny žen aneb evropská žena od středověku do 20. století v zasetí historiografie.⁵ V květnu 2008 se v Praze konalo mezinárodní vědecké kolokvium *Ženy ve spektru civilizací*, které bylo věnované rozdílným sociálním pozicím žen v různých civilizacích minulosti i současnosti. Na této konferenci pronesl profesor Krejčí z Lancasterské univerzity stěžejní referát *Ženy ve spektru civilizací – klíčový problém ve vývojové perspektivě*. Zabýval se proměnami postavení ženy v celém vývoji lidské společnosti a uvedl, že nejvíce konkrétních informací poskytuje dějinný úsek řecko-římské antiky, kde můžeme hledat počátky lidské civilizace.⁶ O rok dříve, v dubnu 2007 předcházelo kolokvium *Naše nynější modernita*.

I v českém právním prostředí bylo možné v minulých letech zaznamenat několik vědeckých konferencí zabývajících se postavením ženy v právní rovině. Jako první je třeba

³ KREJČÍ, Jaroslav. *Ženy ve spektru civilizací. Klíčový problém ve vývojové perspektivě*. In TOMESŠ, Josef, *Ženy ve spektru civilizací: k proměnám postavení žen ve vývoji lidské společnosti*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2009, s. 7 – 8.

⁴ LENDEROVÁ, Milena. Několik slov úvodem. In ČADKOVÁ, Kateřina, *Dějiny žen aneb evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zasetí historiografie* (sborník příspěvků z IV. pardubického bienále 27. – 28. dubna 2006). Pardubice: Univerzita Pardubice, Filozofická fakulta, 2006, s. 9 – 10.

⁵ HRUBÁ, Michaela. *Zvonění na sv. Alžbětu: odkaz norem a sociální praxe v životních strategiích měšťanek na prahu raného novověku*. Praha: Argo, 2011, s. 32.

⁶ KREJČÍ: *Ženy ve spektru civilizací...*, s. 9 – 11.

uvést IV. konferenci právních romanistů ČR a SR na téma Diskriminace v římském právu, jež se pořádala ve dnech 2. a 3. 11. 2001 v Olomouci. Problematice římské rodiny v sociálních a právních vztazích byla věnována Mezinárodní vědecká konference právních romanistů ČR a SR, uskutečněná v roce 2007 v Bratislavě. Rok 2010 byl ve znamení hned dvou mezinárodních konferencí s genderovou problematikou v právním kontextu. Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislavě uspořádala Mezinárodní konferenci pod titulem *Mílníky práva v stredoeúropskom priestore*, kde vystoupila se svým příspěvkem *Právní postavení ženy a dětí v římském právu* dr. Ivana Stará. A v neposlední řadě je třeba zmínit dvojici mezinárodních konferencí, které již tradičně pořádá Právnická fakulta Masarykovy univerzity v Brně pro mladé právníky. Jedná se o mezinárodní konference COFOLA 2010 a 2012. Jednou ze sekcí mezinárodní konference COFOLA 2010 byla *Ochrana slabší strany a diskriminace*.

Ženské otázky v kontextu práva se věnuje také dr. Gabriela Halířová, z jejích prací na toto téma uvádím *Vývoj právní úpravy pracovních podmínek žen na našem území*. Významnou olomouckou genderovou historičkou je profesorka Jana Burešová, která se specializuje na dějiny společenského postavení žen v 1. polovině 20. století. Je spoluautorkou monografie *Žena v českých zemích od středověku do 20. století* a autorkou *Proměn společenského postavení českých žen v 1. polovině 20. století*.

Skutečnost, že gender studies si našla své pevné místo jako předmět univerzitního studia v zahraničí i na českých vysokých školách je jen jedním z důkazů nárůstu zájmu o tuto problematiku. Tento nový perspektivní obor studia nabízí zájemcům Katedra genderových studií Karlovy univerzity v Praze a také Katedra sociologie Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně. O genderových studiích se může široká veřejnost dozvědět více také díky aktivitám neziskových organizací a hnutí usilujících o rovnoprávné postavení obou pohlaví. Mezi nejvýznamnější lze zařadit nevládní neziskovou organizaci Gender Studies, o.p.s., která slouží jako informační, konzultační a vzdělávací centrum v otázkách vztahů mužů a žen a jejich postavení ve společnosti, dále také Nezávislé sociálně ekologické hnutí Nesehnutí, které spravuje také webové stránky *Ženská práva.cz* a Genderové informační centrum Nora. Všechny tyto výše zmíněné organizace pořádají pravidelně vzdělávací semináře a workshopy.⁷ Od roku 2000 vydává oddělení Gender & sociologie Sociologického ústavu Akademie věd ČR dvakrát ročně recenzovaný vědecký transdisciplinární časopis genderových studií a feministické teorie *Gender, rovné příležitosti, výzkum*. Časopis nabízí

⁷ DĚDINOVÁ, Tereza. *Gender studies – oč vlastně jde* [online]. Vzdělání.CZ, 26. září 2012 [cit. 4. října 2013]. Dostupné na < <http://clanky.vzdelani.cz/gender-studies-oc-vlastne-jde-a5068>>.

recenze zahraniční i české odborné literatury se zaměřením na feministickou teorii a genderová studia, dále diskuze, rozhovory a informace o dění v akademických kruzích.

Období, které má v dějinách žen značný význam, je etapa začínající francouzskou revolucí, kdy si evropské ženy poprvé uvědomily, že jejich podřízenost mužům je výsledkem soustředěné ideologie, a končí vítězstvím první vlny feminismu, zejména hlasovacím právem pro ženy, kterého bylo dosaženo ve stínu první světové války.⁸ Po dlouhá desetiletí byla problematika dějin žen chápána jako vedlejší produkt historického bádání, která při studiu historických pramenů upoutávala pozornost. Teprve s nástupem akademického feministického hnutí od přelomu 60. a 70. let minulého století se situace na akademické půdě změnila. Byla vyzvednuta skutečnost, že specifickou roli v dějinách sehrálo pohlaví a že ženy a muži mají vlastní dějiny. Objevily se nové koncepty studia ženské problematiky.⁹

Women's history prošla významnými změnami pod vlivem jiných vědních oborů a historických konceptů. Dějiny žen přijaly, napříč zkoumání v různých evropských státech, mnoho inspirací a podnětů antropologií, historickou demografií a sociologií. Tato vzájemná interakce přinesla řadu podnětných výzkumů dějin rodiny, životních cyklů, každodennosti, sociálních i mentálních struktur.¹⁰

Smyslem tohoto úvodního obecného pojednání není zabývat se genderovými studii jako sociologickým oborem, jejich dějinami a koncepty, to není primárním cílem této práce, ale důvodem pro zařazení této kapitoly je snaha upozornit na současný trend, nastínit narůstající zájem akademiků a vědců o tuto novou oblast bádání a vysvětlit tedy, že o právní postavení ženy je ve vědě v posledních dvou desetiletích velký zájem, a to nejen v okruhu římského práva.¹¹

⁸ ABRAMSOVÁ, Lynn. *Zrození moderní ženy: Evropa 1789 – 1918*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2005, s. 7.

⁹ HRUBÁ: *Zvonění na sv. Alžbětu...*, s. 33. Více k problematice feministického hnutí např.: OATES-INDRUCHOVÁ, Libora (ed), *Dívčí válka s ideologií*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1998. 304 s.

¹⁰ HRUBÁ: *Zvonění na sv. Alžbětu...*, s. 34 – 35.

¹¹ Více o genderových studiích a postavení žen srov. LENGYELOVÁ, Tünde (ed). *Žena a právo: právne a spoločenské postavenie žien v minulosti*. Bratislava: Academic Electronic Press, 2004. 304 s.

3. Přehled vývoje právního postavení ženy v římské společnosti

Tato kapitola je zaměřena na přehledový průřez postavením ženy v římské rodině i celé společnosti v jednotlivých dějinných etapách římského státního zřízení. Člení se proto chronologicky na čtyři podkapitoly – Řím v době královské, období republiky, období principátu a dominátu. V úvodu každé dílčí podkapitoly je uvedeno základní historicko-právní pojednání, jež má za úkol obecně charakterizovat danou vývojovou etapu, aby bylo možno postavení ženy zasadit do konkrétního časového úseku se všemi dějinnými souvislostmi a analýza tak byla celistvá. Po tomto uvedení následuje stěžejní část, kterou představuje rozbor právního postavení ženy. Texty pramenů, které jsou v práci uvedeny, jsou čerpány především z monografie Texty ke studiu římského práva s překladem profesora Skřejpka.

3.1 Doba královská

Dějiny starověkého Říma se datují od poloviny 8. století př. n. l. V tomto období vznikly na pohorcích pozdějšího Říma a v blízkém okolí první primitivní latinské a latinsko-sabinské vesničky. Tyto pospolitosti žily na malém teritoriu při dolním toku řeky Tiberu. V čele těchto prvních společností stáli vojenští velitelé, v latině označovaní jako *reges* (králové), proto se pro období od poloviny 8. století do 5. století př. n. l. osvojil název doba královská nebo také královský Řím.¹² Docent Bartošek uvádí, že název *Roma* je etruského původu a je velmi pravděpodobné, především na základě výsledků etruskologického bádání, že vlastními zakladateli města Říma byli Etruskové. Svědčí o tom četné etruské názvy politické, sociální a náboženské, také vnější znaky královské moci i samotný pojem *imperium*. Docent Bartošek stejně jako profesor Boháček dávají ve svých publikacích na jisto, že ústava Říma jakožto městského státu byla etruského původu. Byli to právě Etruskové, kteří vtiskli Římu ráz antického města.¹³

Tyto počátky Říma začínají obdobím, které je jen nespolehlivě doloženo prameny a je známé pouze z římské národní tradice v té podobě, v jaké ji po více jak 500 letech popisují římstí a řečtí historikové. Mezi ty nejvýznamnější patří zcela určitě Titus Livius, žijící počátkem doby císařské.¹⁴ Je třeba kriticky nahlížet na tuto vývojovou etapu starověkého Říma, a to nejen z důvodů nedostatku pramenů, pro které je také toto období označováno jako

¹² ÜRÖGDI, György. *Tak žil starý Řím*. Praha: Orbis, 1968, s. 1.

¹³ BARTOŠEK, Milan. *Dějiny římského práva (ve třech fázích jeho vývoje)*. Praha: Academia, 1995, s. 17; BOHÁČEK, Miroslav. *Nástin přednášek o soukromém právu římském. I., Úvod – práva věcná*. Praha: M. Boháček, 1945, s. 11.

¹⁴ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 4. opravené vydání. Praha: J. Otto knihkupec, 1910, s. 23 – 24.

„temné“, ale také proto, že dochovaná římská tradice, zachycující a popisující toto období římskými a řeckými historiky, může být do jisté míry právě jimi dotvořená či přetvořená.¹⁵

U římských právníků lze najít stopy staré instituce, která byla na počátku vývoje římské společnosti velmi významná, ale následně slábla a zanechala po sobě pouze stopy. Jedná se o institut, který Latinové označovali jako *gens*. *Genus* (rod) představoval základní organizační jednotku společnosti. Právě příslušnost k rodu byla onou determinující skutečností, která určovala postavení jednotlivce v soukromém i veřejném životě. Náčelník rodu (*princeps gentis*) předsedal rodovému soudu, na kterém se řešily spory mezi *gentily*, tedy rodovými příslušníky. Nejvyšším správním orgánem byla lidová shromáždění (*comitia*), která rozhodovala o všech významných problémech římské pospolitosti jako je rozhodování o válce a míru, ale také o jiných záležitostech, jako příklad lze uvést rozhodování o přijímání nových občanů do kmenového svazku, o adopcích, o testamentech, o volbě úředníků a dalších záležitostech. Jednání lidového shromáždění se směli účastnit pouze muži, účast žen ve veřejném životě obce byla tedy vyloučena.¹⁶

K samotnému vzniku státu v politickém smyslu došlo až v průběhu 6. století př. n. l. Toto období se neslo ve znamení zásadní a rozhodující společenské reformy, kterou uskutečnil král Servius Tullius. Dosavadní členění Římanů podle pokrevně spřízněných rodů nahradilo nové rozdělení podle hledisek majetkových a územních.¹⁷ Jedním z faktorů nového třídění Římanů byl rozvoj otroctví, zpočátku výlučně v patriarchální formě, dalším faktorem byl boj patricijů s plebeji, především vyloučení plebejů z účasti na lidovém shromáždění a zbavení možnosti vlivu na řízení veřejných záležitostí.¹⁸

V nejstarších dobách byla základní jednotkou rodinného práva římská velkorodina (*consortium*),¹⁹ o které se ovšem zachovalo málo pramenů. Konsorcia měla v rámci rodu vlastní majetek, jež byl společný všem jejím členům. Tato konsorcia byla vybudována na přísně patriarchálním příbuzenství (*agnatio*), které se zachovalo až do konce republiky. *Agnatio* je chápána jako poměr mezi osobami, které spojuje táž moc rodinná nebo by je spojovala, kdyby ještě žil její subjekt, tedy *pater familias*.²⁰ Nejbližšími agnáty byli bratři a

¹⁵ SKŘEJPEK, Michal. *Ius et religio. právo a náboženství ve starověkém Římě*. Pelhřimov: Vydavatelství 999, 1999, s. 39.

¹⁶ COULANGES, Fustel de: *Antická obec: studie o kultu, právu a institucích starého Řecka a Říma*. Praha: Sofis, Pastelka, 1998, s. 99 – 102; BOHÁČEK: *Nástin přednášek... I.*, s. 11.

¹⁷ BARTOŠEK: *Dějiny římského práva...*, s. 18 – 19.

¹⁸ BLAHO, Peter; REBRO, Karol. *Římské právo*. 4. vydání. Bratislava: Iura edition, 2010, s. 13 – 15.

¹⁹ Termín *consortium* je mnohovýznamové latinské slovo. Mimo výše uváděný význam staré římské velkorodiny také znamená společenství, spoluúčast, úcastenství. In SKŘEJPEK, Michal. *Latinsko-český slovníček římského práva: vybrané pojmy a termíny*. 4. vydání. Praha: LexisNexis, 2005, s. 18.

²⁰ BOHÁČEK, Miroslav. *Nástin přednášek o soukromém právu římském. III., Část všeobecná*. Praha: M. Boháček, 1947, s. 42.

sestry, v další generaci děti bratrů, nikoli již děti sestry, která se sňatkem stávala agnátou manželovy rodiny. Podle starého náboženského pravidla, kdy právo obětovat ohništi se přenášelo pouze z muže na muže a kult mrtvých se obracel výlučně k předkům v mužské linii, dva lidé nemohli být příbuzní přes ženu. V představách a myšlení těchto starých generací Římanů žena nepřenášela život ani kult. Vše po otci dědil syn. Nebylo možné patřit ke dvěma rodinám, vzývat dvě ohniště. Syn měl tedy pouze otcovo náboženství a pouze otcovu rodinu.²¹ Potvrzením budiž následující fragment z Digest:

Dig. 50, 16, 196, 1 Gaius libro 16 ad edictum provinciale

Feminarum liberos in familia earum non esse palam est, quia qui nascuntur, patris familiam sequuntur.

Dig. 50, 16, 191, 1 Gaius v 16. knize k provinčnímu ediktu

Je zřejmé, že bez ženy není rodiny, ale ti, kdo se narodili, následují otce rodiny.

O agnaci a agnáttech můžeme hovořit jen do té míry, dokud se dá dokázat nepřetržitá souvislost mocenského rodinného svazku. Ve vzdálenějším vztahu vystupovali *gentiles* (rodově příbuzní), kteří odvozovali svůj původ již jen ze stejného rodového jména (*nomen gentilicium*). Postupně začalo docházet k rozkládání rodů a z konsorcií se postupně oddělovaly individuální rodiny – *familie*.²²

Postavení žen v rámci nejstaršího archaického římského práva představují dvě oblasti norem. Na prvním místě jsou to normy připisované jednotlivým římským králům, druhou skupinu norem tvoří písemné zachycení obyčejového práva v první velké kodifikaci – tedy v Zákoně XII desek. Obě zmíněné skupiny norem se otázkami postavení ženy v rámci veřejného práva až na výjimky nezabývají a regulace jejich postavení je tak ponechána právu obyčejovému.²³

Ius publicum zastupují jen dvě ustanovení. První je norma připisovaná králi Tulliovi Hostiliovi:

Dionysios 3,22: Lex lata est propter illium casum (Horationum), qua usque ad meam aetatem utuntur, iubens, si cui trigemini nascerentur filii, ei de publico alimenta ad pubertatem usque suppeditari.

²¹ COULANGES: *Antická obec*, s. 56; BARTOŠEK: *Dějiny římského práva...*, s. 151; BOHÁČEK: *Nástin přednášek...III.*, s. 42.

²² BARTOŠEK: *Dějiny římského práva...*, s. 151; BOHÁČEK: *Nástin přednášek...III.*, s. 11, 42 – 43.

²³ SKŘEJPEK, Michal. Postavení žen v *leges regiae* a zákoníku XII desek. In BUBELOVÁ, Kamila (ed). *Ius Romanum: sborník příspěvků ze IV. konference právních romanistů ČR a SR na téma Diskriminace v římském právu konané 2. a 3. 11. 2001 v Olomouci*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002, s. 51.

Dionysios 3, 22: Kvůli onomu (Horatiovu) případu byl vyhlášen zákon, který je v platnosti až do mé doby a nařizuje, jestliže se někomu narodí synové-trojčata, aby bylo až do jejich dospělosti přispíváno z veřejných prostředků na jejich výživu.²⁴

Jedná se o normu zcela jednoznačně diskriminačního charakteru. Je z ní totiž možno nepřímou, přesto jednoznačně dovodit, že žen (tedy dcer-trojčat) se toto ustanovení netýkalo a netýkaly se jich tedy ani veřejné příspěvky na výživu. Tato alimentární norma se vztahuje pouze na veřejnou finanční podporu v případě narození synů, nikoli dcer. Druhé ustanovení spadající do sektoru *ius publicum* nalezneme na desáté desce Zákona XII desek.²⁵

Všechny ostatní normy pak náleží do sektoru soukromého práva. I tyto ustanovení můžeme rozdělit do několika skupin. První skupinu představují normy, které ženám přináší jisté výhody, privilegia. Nebude ovšem překvapující vzhledem k výkladu výše uvedenému, že tyto pro ženy pozitivní normy se týkají výlučně kněžek bohyně Vesty. Zařazeny jsou do kapitoly věnující se speciálně problematice kněžek vestálek.²⁶

Následující ustanovení spadají mezi královské zákony a připisovány jsou prvnímu římskému králi Romulovi a jeho nástupci Numovi Pompiliovi:

Plut. Rom. 22: Constituit quoque leges quasdam, inter quas illa dura est, quae uxori non permittit divertere a marito, at marito permittit uxorem repudiare propter veneficium circa prolem vel subiectionem clavium vel adulterium commissum; si vero aliter quis a se dimitteret uxorem, bonum eius partem uxoris fieri, partem Ceceri sacram esse iussit; qui autem venderet uxorem diis inferis immolari.

Plut. Rom. 22: (Romulus) vydal také několik zákonů, mezi nimi je přísný ten, který ženě zakazuje opustit manžela, avšak manželovi dovoluje, aby ženu vyhnal, pokud se dopustila travičství, podvržení dětí, nebo pokud padělala klíče či se provinila cizoložstvím. Jestliže by muž zapudil manželku z jiného důvodu, přikázal (Romulus), aby jí připadla část manželova majetku a část byla zasvěcena Cereře. Kdo by prodal ženu, měl propadnout podsvětním bohům.²⁷

Z této normy lze vyvodit, že ani v nejstarších dobách nebyla manželka zcela vydána svému muži bez jakékoli právní ochrany. Již obyčejové právo regulovalo taxativně případy, kdy může být manželství ukončeno jednostranným projevem vůle manžela a tak poskytovalo ženám alespoň minimální stupeň ochrany.²⁸ Ukončení manželského svazku jednostranným

²⁴ SKŘEJPEK: *Postavení žen...*, s. 52, 60.

²⁵ Viz podkapitola 3.2 Republika: fragment Tab. X, 4.

²⁶ Viz kapitola 8. Žena v předpisech týkajících se náboženství

²⁷ SKŘEJPEK, Michal. *Texty ke studiu římského práva*. Praha: Orac, 2001, s. 12 an.

²⁸ SKŘEJPEK: *Postavení žen...*, s. 53, 60.

projevem vůle manžela, kdy se žena dopustila závažných taxativně uvedených činů, zakotvených v normách přisuzovaných zakladateli Říma Romulovi, se označuje *repudium*. Jako nejzajímavější z uvedených důvodů se jeví padělání klíčů.²⁹ Tento důvod je obsažen také v pozdějším kodexu – Zákoně XII desek:

IV, 3 Cic. Phil. II 28, 69: Illam suam suas res sibi habere iussit, ex XII tabulis clavis ademit, exegit.

Cic. Phil. II, 28, 69: Té své přikázal, aby si vzala své věci, podle XII desek jí odebral klíče, zapudil ji.³⁰

Další fragment zabývající se důvody či záminkami k zapuzení manželky v nejstarších archaických dobách Říma je následující z královských zákonů:

Dionysios 2, 25, 6: De his cognoscebant cognati cum marito: de adulteriis et si quam vinum bibisse argueretur; hor utrumque enim morte punire Romulus concessit.

Dionysios 2, 25, 6: V následujících případech rozhodovali příbuzní s manželem: o cizoložství, a když se prokázalo, že pila víno. Obojí dovolil Romulus trestat smrtí.³¹

Na základě analýzy všech zmíněných fragmentů je možné dojít k závěrečnému shrnutí a vyvození čtyř nejzávažnějších skutků, kterých se manželka mohla dopustit a byly tak v nejstarších dobách Říma legitimním důvodem pro její zapuzení. Prvním z nich je podvržení dítěte. Profesor Skřejpek ve své studii o postavení žen v *leges regiae* dovozuje, že podvržení dítěte sledovalo účel prokázání schopnosti ženy opatřit manželovi dědice přirozenou cestou. Tento čin měl závažné důsledky jak pro dědickou posloupnost, tak i pro náboženské rodinné obřady, kdy účast zcela cizího člověka na rodových kultech znamenala sakrální znečištění rodiny. Druhým důvodem pro *repudium*, o němž se prameny zmiňují, je pochopitelně cizoložství. To mohlo mít zcela totožné následky jako předcházející čin a navíc se však přidává ostuda a veřejné ponížení manžela. Jako třetí skutek v *leges regiae* vystupuje travičství, tedy rozumíme podání jedu, které znamenalo ve svých důsledcích bezprostřední ohrožení života dotčené osoby. A v neposlední řadě je třeba zmínit opilství manželky - jedná se o případy, kdy manželka ukradla a padělala klíče od vinného sklepa, kde se následně konzumací vína opila.³²

Tyto právní normy, o kterých byla řeč v předcházejících odstavcích, pocházejí z doby archaické. Tuto skutečnost je třeba si uvědomit a vzít v úvahu nejen z pohledu práva, ale i z pohledu sociálního. V této době byl totiž Řím jedním z mnoha malých městských států ve

²⁹ SKŘEJPEK: *Postavení žen...*, s. 53.

³⁰ SKŘEJPEK: *Texty ke studiu...*, s. 27 an.

³¹ SKŘEJPEK: *Postavení žen...*, s. 56, 60.

³² SKŘEJPEK: *Postavení žen...*, s. 56 – 57; SKŘEJPEK: *Ius et religio...*, s. 40 – 41.

střední Itálii a sociální skladbou společnosti se významně lišil od pozdějších a slavnějších dob Říma. Profesor Skřejpek uvádí, že v těchto nejstarších dobách se doslova všichni znali osobně, proto zapuzení manželky znamenalo pro dotyčnou velkou ostudu, která kráčela ruku v ruce s veřejným odsouzením a v některých zvláště závažných případech dokonce i s vyloučením ze společnosti. O zakladateli Říma Romulovi je již pojednáno výše, je však třeba dodat v souvislosti se zkoumanou problematikou, že to byl právě Romulus, který stanovil to, co je později označováno jako *civiliter vel criminaliter agere* – cizoložství a opilství se trestá buď zapuzením, nebo usmrcením manželky, která se těmito skutky provinila.³³

Následující fragment je možné označit za normu poskytující ženě určitý stupeň ochrany a proto má výjimečný ochranný charakter ve vztahu k ženám. Připisovaná je Numovi Pompiliovi:

Dig. 11, 8, 2 Marcellus libro 28 digestorum

Negat lex regia mulierem, quae praegnans mortua sit, humari, antequam partus ei excidatur; qui contra fecit, spem animantis cum gravida peremisse videtur.

Dig. 11, 8, 2 Marcellus v 28. knize svých Digest

Královský zákon zakazuje pohřbit ženu, která zemřela těhotná, dokud nebyl z jejího těla vyňat plod. Kdo jednal proti tomuto nařízení, byl považován za toho, kdo by vzal naději živé bytosti společně s těhotnou.³⁴

Jak uvádí profesor Skřejpek ve svém výkladu tohoto fragmentu, na první pohled by se mohlo zdát, že se jedná o právní regulaci za účelem předcházení zabití či vraždy, tedy právní ochranu žen. Není tomu tak, neboť jde především o opatření směřující k zajištění dědice.³⁵

Celá řada dochovaných fragmentů pocházejících z doby královské i právní úprava v Zákoně XII desek má jeden význačný společný prvek, a to je diskriminační charakter ve vztahu k ženám. Další z řady Romulových zákonů, který je uveden níže, je jedním z mnoha příkladů a svědčí tak o pravdivosti tohoto tvrzení. Zákon právně reguloval jednu z klíčových a původem nejstarších výsad *patera familias – ius expoundendi* – tedy právo odložit dítě narozené v rodině.³⁶

Dionysios 2, 15: Necessitatem imposuit Romulus civibus, omnem virilem prolem educare et filias primogenitas, necare vero nullum fetum triennio minorem, nisi natum mutilum aut monstrum statim post partum, quos a parentibus wxponi non prohibuit, dummodo eos prius ostenderent quinque vicinis proximis, iique id compro bassent; in eos vero, qui legibus istis

³³ SKŘEJPEK: *Postavení žen...*, s. 57; COULANGES: *Antická obec...*, s. 125.

³⁴ Překlad prof. Skřejpka

³⁵ SKŘEJPEK: *Postavení žen...*, s. 53.

³⁶ SKŘEJPEK: *Postavení žen...*, s. 54.

non obtemperarent, poenas statuit cum alias tum etiam hanc, bona eorum pro parte dimidia publicari.

Dionysios 2, 15: Romulus stanovil občanům povinnost vychovat všechny potomky mužského pohlaví a prvorozené dcery a zakázal zabíjet děti mladší tří let. Bezprostředně po narození směly být zabity pouze ty, které se narodily zmrzačené nebo znetvořené. V tom případě nebránil rodičům, aby je odkládali, pokud je předtím ukázali pěti nejbližším sousedům a ti tento čin schválili. Těm, kteří se nebudou řídit těmito zákony, uložil tresty, mezi nimi i odněti poloviny jejich majetku.³⁷

O výše zmíněném fragmentu je pojednáno podrobněji v souvislosti s *ius expoundendi* jako jednou z dílčích složek *patria potestas* v podkapitole 5.1 Moc otcovská.

V souvislosti s diskriminací žen v dobách královských je na místě uvést také dva Festovy fragmenty. První z nich zachycuje další nepřímo diskriminační Romulův zákon:

Festus, Plorare: Si nurus ..., <nurus> sacra divis parentum estod.

Festus, Plorare: Jestliže snacha ..., bude zasvěcena bohům předků.³⁸

Většina právních romanistů tento fragment obvykle vykládá tak, že manželce syna bylo přísně zapovězeno vztáhnout ruku na jeho rodiče.³⁹ Ženu postihlo samozřejmě morální odsouzení, navíc také propadla bohům rodiny, do níž se přivdala. Důvodem pro tento trest byl charakter manželství v těchto starých dobách. Téměř ve všech případech se jednalo o manželství *cum in manu conventionem* a manželka tak vstupovala pod ochranu nových rodinných bohů. Pokud tedy vztáhla ruku na manželovy rodiče, jednalo se o urážku rodinného božstva. O této normě se hovoří jako o nepřímo diskriminační z toho důvodu, že pokud nastal případ opačný, tedy že zeť fyzicky napadl svého tchána nebo tchýni, jediným trestem pro provinilce bylo již výše zmíněné veřejné morální odsouzení.⁴⁰ Druhý Festův fragment popisuje normu krále Numy Pompilia:

Festus, Paelices: Paelex aram Iunonis ne tangito; si tangit, Iunoni crinibus demissis agnum feminam caedito.

Festus, Paelices: Ať se souložnice nedotýká oltáře Junony, pokud se ho dotkne, ať s rozpuštěnými vlasy obětuje Junoně ovci.⁴¹

Jedná se o normu jednoznačně diskriminující ženy, neboť výkladem a contrario dovodíme, že muž, který se dopustil totožného jednání, k tomuto očištnému obřadu povinen

³⁷ SKŘEJPEK: *Texty ke studiu...*, s. 12 an.

³⁸ SKŘEJPEK: *Postavení žen...*, s. 57, 60.

³⁹ Stejně tak výklad prof. Skřejpka: tamtéž, s. 57.

⁴⁰ COULANGES: *Antická obec...*, s. 40 – 41; SKŘEJPEK: *Postavení žen...*, s. 57; SKŘEJPEK: *Ius et religio...*, s. 122 – 123.

⁴¹ SKŘEJPEK: *Postavení žen...*, s. 58, 60.

nebyl. Tato právní úprava darování oběti bohům za účelem očisty provinilce není u Římanů žádnou zvláštností, obyčejové právo upravovalo podobné záležitosti velmi hojně, ale zároveň i zcela jednostranně. O této skutečnosti svědčí i fakt, že stejně jednostranně byly zaměřené také zákony císaře Augusta o cizoložství, datované k roku 18 př.n.l.⁴²

Jako velmi zajímavá se jeví také právní úprava doby trvání smutku, která je připisována druhému římskému králi Numovi:

Plut. Numa 12: (Numa) officium lugendi secundum aetates et tempora consuit, ut puerum trimo minirem ne quis lugeat, maiorem ne plures menses, quam annos vixerit, usque ad decem: nec quemquam cuiusvis aetatis ultra! sed longissimi luctus tempus exse decem mensium. Per quod spatium uxoribus quoque defunctorum a secundis nuptiis abstinendum est! et si qua prius nupserit, bovem fetam immolare debebat ex illius lege.

Plut. Numa 12: (Numa) ustanovil rovněž dobu trvání smutku podle délky života. Nikdo nesměl truchlit pro dítě mladší tří let a pro starší ne více měsíců, než kolik let žilo, a to až do deseti. Déle nebylo povoleno truchlit nikdy. Nejdelší doba smutku měla být deset měsíců a po stejnou dobu se neměly vdovy znovu provdat. Pokud se některá provdala dříve, měla podle jeho nařízení obětovat březí krávu.⁴³

Obdobně jako u předchozího fragmentu můžeme jasně zpozorovat jinou úpravu daného institutu v závislosti na pohlaví. Muži totiž mohli po ovdovění uzavřít nové manželství i před uplynutím jednoho starořímského (romulského) roku. Problém, který zde vyvstával, se týká skutečnosti, jaké bude mít postavení pohrobek. Manželské dítě následovalo postavení svého otce. Domněnka otcovství pojímala časový úsek od 181. dne od uzavření manželství do 300. dne po jeho skončení. Romulský rok trval právě zmíněných 300 dní.⁴⁴

Při interpretaci a srovnání výše uvedených fragmentů lze dojít k závěru, že téměř všechna zmíněná ustanovení se týkají rodinných vztahů a formulována jsou negativně, to znamená, že normují zákazy, tedy to, co ženy nesmí činit. Zde je příhodné poukázat na jistou podobnost v souvislosti s identickou strukturou nejstarších obyčejovo-náboženských norem. Na prvním místě se v nich objevují zákazy. Normují, jaké chování je proti vůli bohů, co je zakázáno, co je *nefas* a teprve následně se přistupuje k druhému kroku, kdy se ze zákazů vyvozuje, jaké chování je dovoleno, co je *fas*. Z tohoto důvodu se uvádí, že většina norem, jež jsou připisované římským králům a později zavedené decemviry, nejsou novou úpravou římského

⁴² SKŘEJPEK: *Postavení žen...*, s. 58, 60; COULANGES: *Antická obec...*, s. 40 – 41.

⁴³ SKŘEJPEK: *Texty ke studiu...*, s. 12 an.

⁴⁴ SKŘEJPEK: *Postavení žen...*, s. 58 – 59.

práva, ale pouze odrazem starých obyčejových pravidel sakrální povahy.⁴⁵ Většina z nich má své kořeny přímo v obyčeji a jsou tak jistým utvrzením daného obyčeje. Jedinou výjimkou, na kterou se výše uvedená charakteristika nevztahuje, jsou normy připisované Numovi Pompiliovi, jež upravují postavení kněžek Vestálek. Pouze tyto normy je možno jistě označit za zcela nová v pravém slova smyslu, neboť to byl právě král Numa, který zřídil kolegium kněžek bohyně Vesty.⁴⁶

O dějinné etapě doby královské je obecně dochováno málo pramenů, stejně tomu tak je i v případě rodinného práva a postavení ženy v římské rodině v tomto nejstarším období. Jedná se o časový úsek, který je sice zachycen římskou tradicí, ovšem s prvky pověstí a bájí rozdílného stáří i původu, někdy tyto pověsti a vypravování nemají racionální základ. Podle názoru profesora Kincla je míra racionálního základu římské tradice u různých autorů různá.⁴⁷ Jelikož se s nejstarší formou římské rodiny setkáváme až v pramenech z počátků republiky, bude dále pojednáno o postavení ženy v následující podkapitole.

Další dějinná etapa, která začíná od konce 6. století př. n. l., se nazývá republikou. Jako přelomový zde vystupuje rok 510 př. n. l., kdy podle římské národní tradice došlo k vyhnání králů z Říma.⁴⁸

3.2 Republika

Podle římské tradice byla republika vyhlášena již výše zmíněným rokem 510 př. n. l. Noví držitelé moci velmi silně a s využitím různých prostředků usilovali o to, aby se do římského státního zřízení již nedostala instituce monarchie. Došlo k rozdělení královské moci mezi dva konzuly, kteří byli voleni vždy na období jednoho roku. Tato zásada, že úředníci musí být voleni a po roce vystřídáni a že každý z nich má vedle sebe ještě úředníka se stejnou pravomocí, se stala jednou z vládních zásad tohoto období. Římané v ní totiž viděli nejúčinnější záruku republikánských institucí a občanských svobod.⁴⁹

Republika znamenala pro Římany nezávislost a svobodu, ovšem je třeba připomenout, že plnou svobodu požívala jen vládnoucí vrstva patricijů, zatímco druhá vrstva svobodných občanů (plebejů) byla proti ní v nevýhodě. Plebejové žádali účast na vládě, naléhali na kodifikaci a vyhlášení zákonů. Bylo to z toho důvodu, že nepsané právní normy interpretovali

⁴⁵ SKŘEJPEK: *Ius et religio...*, s. 87 – 88.

⁴⁶ SKŘEJPEK: *Postavení žen...*, s. 59; SKŘEJPEK: *Ius et religio...*, s. 266; BOHÁČEK: *Nástin přednášek...I.*, s. 11 – 12.

⁴⁷ HEYROVSKÝ: *Dějiny a systém...*, s. 158 – 160.

⁴⁸ BARTOŠEK: *Dějiny římského práva...*, s. 19.

⁴⁹ ÜRÖGDI: *Tak žil starý Řím*, s. 14; HEYROVSKÝ: *Dějiny a systém...*, s. 162 – 165.

patricijové, kteří vykonávali kněžské úřady a jen oni mohli být do těchto funkcí zvoleni. Je logické, že patricijové nepsané právo vykládali ve prospěch příslušníků své vrstvy.⁵⁰ První římská sbírka právních předpisů se zrodila roku 451 př. n. l. *Lex XII tabularum* (Zákon XII desek) byl kodifikací římského obyčejového práva. Sice zákon nerozlišoval patricije a plebeje, jeho normy jsou v této oblasti koncipovány obecně, ovšem na posledních tabulích stál zákaz jejich vzájemných sňatků. Mimo jiné právní oblasti bylo také v Zákoně XII desek zastoupeno právě též právo rodinné.⁵¹ Ovšem o římské rodině (*familii*) se dozvídáme jen ze základního ustanovení o dědické posloupnosti:

*Tab. V, 4: Si intestato moritur, cui suus heres nec escit, adgnatus proximus familiam habeto.*⁵²

Tab. V, 4: Pokud člověk zemře bez závěti a nemá žádného bezprostředního dědice, je dědicem nejbližší rodinný příbuzný.

Další normu, vztahující se k ženám v Římě, najdeme na desce desáté:

Tab. X, 4: Mulieres genas ne radunto, neve lessum funeris ergo habento.

Tab. X, 4: Ženy ať si nedrásají tváře, ani ať na pohřbu nenaříkají.⁵³

Toto ustanovení je předchůdcem *leges sumptuariae*⁵⁴ a pojí se k ženám jen v tom ohledu, kdy vykonávají určitou profesi. V tomto specifickém případě jde o plačky na pohřbech. Proto také není možné tuto normu označit za obecnou, vztahující se k ženám jako takovým.⁵⁵

Gai Inst. 1, 111

... Lege XII tabularum cautum est, ut si qua nollet eo modo (usu) in manum mariti convenire, ea quotannis trinocitio abesset atque eo modo (usum) cuiusque anni interrumpet ...

Gai Inst. 1, 111

... Zákonem XII desek bylo stanoveno, aby ta, která se nechce tímto způsobem podřídít manželově moci, byla každý rok po tři noci nepřítomna a tak přetrhla každý rok užívání ...⁵⁶

I když to není na první pohled patrné, tento fragment nesměruje k ochraně ženy, ale chrání zájem otce římské rodiny (*pater familias*), tedy nikoli manžela, ale otce provdané dcery. Profesor Skřejpek se domnívá, že *pater familias* je tak zákonem dána možnost, aby nepřišel o moc nad svou dcerou nebo vnučkou tím, že ji zavolá na uvedenou dobu zpět do svého domu.⁵⁷ O této hypotéze je však třeba kriticky uvažovat, zda skutečně mohla římská žena

⁵⁰ ÜRÖGDI: *Tak žil starý Řím*, s. 14 – 15; BLAHO, REBRO: *Římské právo*, s. 15 – 17.

⁵¹ HEYROVSKÝ: *Dějiny a systém...*, s. 61 – 64.

⁵² BOHÁČEK: *Nástin přednášek...I.*, s. 13.

⁵³ SKŘEJPEK: *Texty ke studiu...*, s. 27 an.

⁵⁴ *Leges sumptuariae* byly zákony proti přílišnému a nadměrnému přepychu v oděvu, jídle a při slavnostech. In BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie římského práva*. Praha: Academia, 1981, s. 198.

⁵⁵ SKŘEJPEK: *Postavení žen...*, s. 52.

⁵⁶ GAIUS. *Učebnice práva ve čtyřech knihách*. Přeložil Jaromír Kincl. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007, s. 68 – 69.

⁵⁷ SKŘEJPEK: *Postavení žen...*, s. 53 – 54. Viz výklad podávaný u podkapitoly 4.1 Typy manželství.

kdykoli, kdy ji její otec zavolá, opustit manželův dům, neboť i manželka *sine manu* byla vázána poslušností ke svému muži.

Následující norma, ve které najdeme zmínku o ženách, nemá ani zvýhodňující ani diskriminující charakter. Jsou v ní stanoveny pravidla sloužící pro zajištění jistoty postavení narozených dětí a ve svých důsledcích se pojí především k právu dědickému. Nachází se na čtvrté desce a doplňuje fragment z Plútarcha, jež se týká stejné problematiky a zařazen je v přecházející podkapitole 3.1 Doba královská.⁵⁸

IV, 4 Gell. NA III, 16, 12: Comperi feminam ... in undecimo mense post mariti mortem peperisse, factumque esse negotium, quasi marito mortuo postea concepisset, quoniam decemviri in decem mensibus gigni hominem, non in undecimo scripsissent.

Gell. NA III, 16, 12: Slyšel jsem, že jedna žena ... porodila v jedenáctém měsíci po manželově smrti, a vzešlo z toho jednání, jako by počala až po manželově smrti, neboť decemvirové napsali, že člověk se rodí v desíti měsících, nikoli v jedenácti.⁵⁹

Trvalo však ještě dalších 100 let než plebejové získali rovnoprávné postavení. Roku 366 př. n. l. byl odstraněn zákaz uzavírat sňatek mezi patricijí a plebeji, plebej směl zastávat jakýkoli veřejný úřad a stát se i členem senátu.⁶⁰ Šlo o výrazný posun ve vývoji a posílení práv slabší společenské vrstvy. Před rokem 366 př. n. l. bylo totiž v Římě nemyslitelné, aby příslušník z vrstvy plebejů mohl dosáhnout senátorské funkce.⁶¹

O římské rodině se dozvídáme prvně až z pramenů z období počátků republiky. Nejstarší forma římské rodiny byla výrazně patriarchálního charakteru, což znamená, že v čele rodiny stojí muž, dospělý římský občan, který je *sui iuris*. Muž disponoval nejen rozsáhlou pravomocí nad ženou, se kterou manželství uzavřel, a nad dětmi, které ze sňatku vzešly, ale i nad cizími lidmi, kteří do jeho rodiny patří. Tuto třetí skupinu osob tvořili například manželky jeho ženatých synů, osoby, které mu byli přiřčeni za účelem odpracování dluhu a také otroci tvořící součást rodinného majetku.⁶² Profesor Skřejpek charakterizuje starou římskou rodinu jako „jednotu osob a majetku, nad kterou svrchovaně vládne pater familias“,⁶³ docent Bartošek velmi podobně jako „základní majetek římské usedlosti, který náleží výhradně otci rodiny“.⁶⁴ Profesor Boháček ve svých poválečných přednáškách popisuje římskou familii jako „základní organizační jednotku nejstarší římské pospolitosti, umělou, právní jednotu

⁵⁸ Viz Plut. Numa 12.

⁵⁹ SKŘEJPEK: *Postavení žen...*, s. 59, 60.

⁶⁰ SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo v datech*. Praha: C.H.Beck, 1997, s. 7.

⁶¹ ÜRÖGDI: *Tak žil starý Řím*, s. 15.

⁶² HEYROVSKÝ: *Dějiny a systém...*, s. 453 – 455.

⁶³ KINCL, Jaromír; URFUS, Valentin; SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo*. 2. doplněné a přepracované vydání. Praha: C.H.Beck, 1995, s. 132.

⁶⁴ BARTOŠEK: *Encyklopedie římského práva*, s. 152.

*osob a věcí, patřících k uzavřenému hospodářství římského domu a podléhající svrchované moci patriarchálního náčelníka tohoto domu“.*⁶⁵ Všechny uvedené definice mají společné znaky a totožně charakterizují římskou rodinu jako institut ekonomický, mocenský, náboženský a majetkoprávní.

V období republiky byla praxe taková, že k uzavření manželství vedly výlučně důvody rozumové. Rodiče budoucích manželů se na sňatku jejich dětí dohodli, velkou úlohu samozřejmě hrála výše věna. Sňatky se uzavíraly v časném mládí. Za staré republiky byla zavedena praxe spočívající v tom, že dívky přijímaly bez odporu ženicha, který jim byl určen, a otcové sepsali svatební smlouvu. Nebylo nijak výjimečným případem, že dívka byla ještě v dětském věku.⁶⁶

3.3 Principát

Za další mezník v historickém vývoji římského státního zřízení se označuje období mezi roky 32 – 27 př. n. l. K vyhocení situace vedly hospodářské a politické problémy Říma, jež se začaly objevovat již ve 2. století př. n. l. a v plné míře dosáhly své síly právě v 1. století př. n. l. Stát trápily neustálé občanské války, které vyústily k rozpadu a zániku republikánského zřízení a logicky vedly k nastolení monarchie. Jako jedna z příčin se mimo jiné uvádí i skutečnost, že formy vlády, jež byly v minulosti vytvořeny Římem ještě jako městským státem, nejsou schopny nadále reflektovat a vyhovovat potřebám rozsáhlé říše. Z Říma se stal totiž nejmocnější stát v oblasti Středozevního moře, a poněvadž Řím válčil prakticky neustále, do města proudila bohatá kořist a tak se státní pokladna postupně plnila.⁶⁷

Velmi vážným a nebezpečným problémem pro stát se stal zejména nadměrný počet otroků. Právě ve 2. století př. n. l. dosáhl počet otroků svého maxima, v průměru na dva svobodné připadal jeden otrok.⁶⁸ V tomto období narůstala dílčí až mohutná povstání otroků, protože jejich pánům na životě otroků mnoho nezáleželo, jejich cena klesla na minimum. Kořeny a morálka starořímské společnosti byly definitivně rozvráceny a republika upadla do těžké politické krize. Za této vyhocené situace se stalo nezbytným opustit dosavadní, v této době již neúčinné, republikánské formy a nastolit nový řád, který bude lépe vyhovovat

⁶⁵ BOHÁČEK: *Nástin přednášek...III.*, s. 42.

⁶⁶ ÜRÖGDI: *Tak žil starý Řím*, s. 119. Autor ve své monografii hovoří o svatební smlouvě. Podle moderních právních romanistů však římské manželství není smlouva, není kontrakt, i když bylo takto ve středověku popisováno kanonisty. Srov. BUBELOVÁ, Kamila; DOSTALÍK, Petr. *Praktikum z římského práva*. 2. rozšířené vydání. Praha: Leges, 2013, s. 44; dále BONFANTE, Pietro. *Instituce římského práva*. 9. vydání. Brno: Právník, 1932, s. 192.

⁶⁷ BARTOŠEK: *Dějiny římského práva...*, s. 22 – 26.

⁶⁸ Tamtéž.

požadavkům a potřebám doby. Tímto novým systémem se stal principát, jemuž jeho tvůrce Oktavián dal zastřeně republikánsko-monarchickou podobu.⁶⁹

Oktavián si dobře uvědomoval, že republika má stále mnoho stoupců a že monarchickou moc je tedy třeba prosazovat velmi opatrně, neboť Řím by nesnesl pomyslení na jinou ústavu než republikánskou. 13. ledna roku 27 př. n. l. byl dohodou mezi senátem a Oktaviánem stanoven rozsah pravomocí nové hlavy státu a také jeho postavení. Z těch nejvýznamnějších bodů je třeba uvést následující: Oktavián zůstal konsulem, k titulům *imperator* a *princeps*⁷⁰ přibyl titul Augustus; podržel právo vyřizovat odvolání z rozhodnutí magistrátů celé říše a zvláštní usnesení senátu mu udělilo *imperium* nad nepacifikovanými provinciemi. Většina moderních historiků a romanistů vidí v principátu Oktaviána počátky římského císařství, které zatím zastírá monarchickou moc hlavy státu rozličnými tradičními republikánskými formami, a to z takticko-politických důvodů. Pozvolna a nenuceně vznikl v Římě nový císařský státní aparát, kdy Oktavián začal na sebe přesouvat jednu republikánskou pravomoc za druhou, sám však nikdy nepřestal vystupovat jako pouhý *princeps*, jako první občan a první senátor, první mezi sobě rovnými.⁷¹

Pro popisované období v dějinách Říma je charakteristickým rysem úpadek hodnoty římského občanství, jež bylo ještě za období republiky tak vážené. Důvod je zřejmý, občané již nemohli v plné míře vykonávat svá ústavní práva a v roce 212 n. l. se téměř všem obyvatelům říše dostalo římského občanství,⁷² i když o něj už mnoho lidu ani nestálo a mnohem významnější byla skutečnost, že se všichni stali poddanými, podrobenými moci absolutního panovníka. Soukromoprávní postavení žen a dětí se za principátu zlepšilo oproti období republiky, z toho postavení synů – vojáků velmi výrazně. Mezi dospělými postupně docházelo ke vzniku nové kategorie nezletilých, tzv. *minores*, což byli muži a ženy mladší 25 let. Této skupině se dostalo na základě *Senatusconsulta Macedoniana* výjimečné právní ochrany proti lichvářům.⁷³

⁶⁹ BOHÁČEK: *Nástin přednášek...I.*, s. 24, 26; BARTOŠEK: *Dějiny římského práva...*, s. 24 – 26.

⁷⁰ Termín *princeps* (*primus + capere*) znamená vůdce, hlava, představený, původce. Tohoto republikánského termínu použil neoficiálně Augustus („vznešený“) ve smyslu prvního občana Římské říše; termín se ujal a označoval pak římského císaře v období 1. – 3. století. In BARTOŠEK: *Encyklopedie římského práva*, s. 263; KEPARTOVÁ, Jana. *Císařové antického Říma*. Praha: Práh, 1995, s. 10.

⁷¹ BOHÁČEK: *Nástin přednášek...I.*, s. 24; BLAHO, REBRO: *Římské právo*, s. 155 – 157.

⁷² Císař Caracalla udělil v tomto roce římské občanství, až na drobné výjimky, všem obyvatelům Římské říše (*constitutio Antoniniana*). In SKŘEJPEK: *Římské právo...*, s. 61.

⁷³ Sc. Macedonianum (69 – 79) uložilo prétorovi, aby věřiteli, který zapůjčil peníze synovi v otcovské moci (jistý Macedo pro dluhy zavraždil svého otce), žalobu buď odepřel nebo do ní vložil *exceptio sc. Macedoniani*. Podle civilního práva byla však taková zápůjčka platná, takže dobrovolně splacený dluh nebylo možno žádat nazpět. Pro Justiniána jde zde o *obligatio naturalis*. In BARTOŠEK: *Encyklopedie římského práva*, s. 289. COULANGES: *Antická obec*, s. 94 – 95; BARTOŠEK: *Dějiny římského práva...*, s. 125, 129.

Již pro předcházející vývojové období byla charakteristická pevná skladba římské rodiny, jež byla vhodná pro drobné uzavřené hospodářství. Tento charakter římské rodiny zůstal ve svých základních rysech zachován i v tomto období. Je však nutné zdůraznit, že striktní římský tradicionalismus ustupoval do pozadí v důsledku nastávajících společenských změn. Především římská rodina ztrácela svou dřívější podobu pracovní jednotky, neboť se začala opírat především o využívání práce otroků.⁷⁴

Pro celé období principátu je příznačná snaha přenést staré obyčeje do právních norem, tato tendence se silně projevila v rodinném právu. Za největší změnu je možné označit skutečnost, že *pater familias* již nedisponoval celistvou pravomocí. Začalo být totiž na něj nahlíženo jako na jedince s dílčími soukromými právy. I přesto, že otcova moc trvala nadále, začala ji oklešťovat různá omezení a povinnosti ve prospěch dětí, kterým proti otci vznikala významná práva. Dozor cenzora nahradily císařské normy, které omezovaly otcovu pravomoc. V období principátu zasáhl římskou říši silný úpadek společenských mravů, ty upadaly hlavně ve vyšších kruzích a stará římská morálka byla nabourána. Manželské svazky se uvolňovaly a klesala porodnost. Augustus ve shodě se svou tezí o restauraci republiky se snažil do tohoto nepříznivého vývoje zasáhnout prostřednictvím svých opatření v oblasti manželského práva. Podněcoval také zákonodárnou činnost komití, usiloval o zvýšení počtu římských občanů italského původu, o zlepšení jejich složení a mravů. Tato jeho snaha ovšem nedosáhla očekávaného cíle.⁷⁵

Ženy se staly osobně samostatnější, zlepšilo se velmi výrazně jejich majetkoprávní postavení a poručenství nad nimi se postupně stávalo přežitkem.⁷⁶ V otázkách uzavírání manželství nastaly taktéž změny. Pokud uzavíral manželství syn, na toto jeho jednání se již nahlíželo jako na vlastní úkon, který otec jen schvaloval. Taktéž dcera uzavírala manželství již sama, i když byl i nadále nutný otcův souhlas.⁷⁷ Z této skutečnosti můžeme tedy vyvodit závěr, že sice na jedné straně došlo ke zlepšení postavení ženy v oblasti uzavírání manželství, byla více respektována její vůle, na druhé straně stále přetrvávala značná nerovnost mezi dcerou a synem, neboť jak je uvedeno výše, u syna postačovalo otcovo schválení, kdežto dcera musela získat dopředu otcův souhlas.⁷⁸ V obou případech bez otcova schválení nemohlo být manželství platně uzavřeno, jak píše Paulus ve své 35. knize komentářů K ediktu:

⁷⁴ BARTOŠEK: *Dějiny římského práva...*, s. 155; JOHNSTON, David. *Roman law in context*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999, s. 78 – 79.

⁷⁵ BOHÁČEK: *Nástin přednášek...I.*, s. 19 – 20; BARTOŠEK: *Dějiny římského práva...*, s. 155 – 156.

⁷⁶ Formalita nadřízenosti muže nad ženou se rozpadla již dávno před touto dějinnou etapou. Viz Gai Inst. 1, 190.

⁷⁷ Srov. uzavírání manželství v dobách republiky s ohledem na vůli ženy, viz s. 22.

⁷⁸ BARTOŠEK: *Dějiny římského práva...*, s. 156; RAWSON, Beryl. *The Family in Ancient Rome. New Perspectives*. Ithaca: Cornell University Press, 1987, s. 105 – 106.

Dig. 23, 2, 2 Paulus libro 35 ad edictum

Nuptiae consistere non possunt nisi consentiant omnes, id est qui coeunt quorumque in potestate sunt.

Dig. 23, 2, 2 Paulus ve 35. knize komentářů K ediktu

Není uzavřeno manželství, jestliže nesouhlasí všichni, tj. i ti, kteří do manželství vcházejí, i ti, v jejichž moci se předchozí nacházejí.⁷⁹

Výrazný posun ve volnosti uzavírat manželství můžeme zaznamenat také v následujícím fragmentu:

Dig. 23, 2, 21 Terentius Clemens libro tertio ad legem Iuliam et Papiam

Non cogitur filius familias uxorem ducere.

Dig. 23, 2, 21 Terentius Clemens ve 3. knize komentářů K zákonu Julia a Papia

Syna pod otcovskou mocí nezle nutit, aby se oženil.⁸⁰

V případech, kdy manželka nebyla pod mocí svého manžela, zůstala v moci svého otce, který ji ale nesměl svévolně odvézt z manželova domu. Manželka sdílela s mužem jeho obydlí a byla mu povinna věrností, jinak se dopustila *adulteria*. Zajímavá je rozdílná právní úprava v případech, kdy byla žena přistižena při cizoložství v závislosti na osobě, která ji odhalila. Přistihl-li ji její otec ve svém nebo v zeťově bytě, byl oprávněn podle *lex Iulia de adulteriis* z roku 17 př. n. l. oba viníky na místě zabít, na rozdíl od možnosti manžela, který byl povinen se v tomto případě dát rozvést, jinak se stal spolupachatelem. Přísná manželství, která byla převažující formou ještě po celou dobu trvání republiky, se stávala stále méně častou, až na konci klasické doby úplně odpadla.⁸¹

Novinky se objevily také v úpravě adopce. Složitá forma adopce se sice nezměnila, ale možnosti adoptovat byly širší a nyní směly adoptovat i ženy, dokonce i ony mohly být adoptovány. Výrazně upadal význam agnátských vztahů, jehož důležitost vystřídal pokrevní příbuzenství (*cognatio*), a to nejen v linii přímé, ale i pobočné. Prétor kognaci stále silněji uplatňoval v právu rodinném a dědickém. Tento vývoj dospěl za císařského práva k takovému stavu, kdy kognace dosáhla svého vrcholu a k agnaci se již nepřihlíželo. Tato evoluce se dotkla i právního postavení nemanželských dětí. Ty totiž neměly agnátů, ale byly jen kognátskými příbuznými matky. Pokud ta byla římskou občankou, stávaly se ihned *sui iuris*.

⁷⁹ BLAHO, Peter; VAŇKOVÁ, Jarmila. *Corpus Iuris Civilis. Digesta, Tomus I.* Bratislava: Eurokodex, 2008, s. 500.

⁸⁰ Tamtéž, s. 506.

⁸¹ BARTOŠEK: *Dějiny římského práva...*, s. 156; RAWSON: *The Family...*, s. 109.

Za císařství přiznávalo právo mezi nimi a jejich matkou zákonné dědické právo a také vzájemnou vyživovací povinnost.⁸²

Manželství se vlivem právní praxe posouvalo ze vztahu sociálního ke vztahu právnímu. Nadále ale přetrvala skutečnost, že jakmile vzájemná oboustranná vůle manželů trvale žít spolu odpadla, manželství právně skončilo. Otec již nesměl nutit své děti k uzavření manželství. Uzavření druhého manželství vedle prvního bylo pojmově vyloučeno z důvodu nemožnosti dvojí *affectio maritalis*, nicméně v praxi se tak stávalo, a prétor takové případy stíhal infamií, nikoli trestem. I nadále platila úplná volnost rozvodů v souladu se starobytlou zásadou, že manželství musí zůstat svobodné. Dokonce mravy připouštěly i rozvod s ženou nevinnou. Nově bylo posíleno postavení a pravomoc ženy v tom smyslu, že i ona se mohla rozvést s mužem. Jak již je pojednáno výše v souvislosti s diskriminací v římském právu, pokud se nevěry dopustila manželka, šlo o zločin zvaný *adulterium*, manžela však za tentýž prohřešek postihly jen méně významné majetkové újmy při vrácení věna. V této otázce se zřetelně projevuje patriarchální povaha římského práva.⁸³

Dalším Augustovým pokusem o obnovu starořímských ctností a morálky byla jeho snaha ozdravit římskou rodinu prostřednictvím dvou zákonů – *lex Iulia de maritandis ordinibus* z roku 18 př. n. l. a *lex Papia Poppaea* z roku 9 n. l.⁸⁴ Tyto zákony přikazovaly římským občanům ve věku od 25 do 60 let a ženám od 20 do 50 let žít v manželství a mít nejméně tři děti. Zákony se také týkaly vdovců a rozvedených, přikazovaly jim, aby vstoupily do nového manželství, opět úprava zakotvila i přesnou lhůtu, vdovy tak musely učinit do dvou let, rozvedené ženy do 18 měsíců. Právní normy za účelem ochrany morálky zakazovaly rodilým římským občanům vstupovat do manželství s bezectnými ženami, rozšířený zákaz platil pro senátory, jejich syny a vnuky, kteří se nesměli ženit navíc i s propuštěnkami a herečkami. Římané, kteří se uvedenými zákony a zákazy v nich obsaženými řídili, získávali různé výhody a přednosti, naopak nedodržování zákonů s sebou přinášelo tresty a újmy, zejména v oblasti majetkové. Například neženatí a neprovdané (*coelibes*) nesměli nabývat z pozůstalosti žádný majetek, bezdětní (*orbi*) nabývali jen polovinu. Tato Augustova normativa byla primárně zaměřena na nejvyšší společenské kruhy, ty se však proti ní tvrdě postavily.⁸⁵

⁸² BARTOŠEK: *Dějiny římského práva...*, s. 154 – 157; COULANGES: *Antická obec*, s. 56 – 58.

⁸³ BARTOŠEK: *Dějiny římského práva...*, s. 157 – 158, 266.

⁸⁴ Klasičtí právníci je již chápali jako jednotný celek pod názvem *Lex Iulia et Papia Poppaea*. In BARTOŠEK: *Dějiny římského práva...*, s. 159.

⁸⁵ Tamtéž; CSILLAG, Pal. *The Augustan laws on family relations*. Budapešť: Akadémiai Kiadó, 1976, s. 36 – 41.

V Digestech nalezneme také mnoho názorů a komentářů římských právníků, v nichž se vyjadřovali k přísnému zákonu Julia a Papia a jsou tak dokladem jeho dosahu do života římské společnosti, především těch nejvyšších kruhů:

Dig. 23, 2, 27 Ulpianus libro tertio ad legem Iuliam et Papiam

Si quis in senatorio ordine agens libertinam habuerit uxorem, quamvis interim uxor non sit, attamen in ea condicione est, ut, si amiserit dignitatem, uxor esse incipiat.

Dig. 23, 2, 27 Ulpián ve 3. knize komentářů K zákonu Julia a Papia

Pokud si někdo ze senátorského stavu vzal za manželku propuštěnku, třebaže zatím (ona) není jeho manželkou, přece se nachází v takovém postavení, že pokud muž ztratí senátorskou hodnost, bude manželkou.⁸⁶

Tento fragment potvrzuje zákaz sňatků mezi senátory jako nejváženější společenskou vrstvou a propuštěnkami, tedy bývalými otrokyněmi. Pokud byl takový sňatek uzavřen, manželství nebylo platné. Přesto však nebylo úplně bez právních účinků. Zajišťovalo totiž propuštěnce alespoň minimální postavení spočívající v tom, že jakmile muž pozbude senátorskou hodnost, nastupuje ihned do právního postavení manželky.⁸⁷ Další případ jistě „výjimky“, kdy i propuštěnka se stane právoplatnou manželkou dle římského práva, přináší následující fragment:

Dig. 23, 2, 31 Ulpianus libro sexto ad legem Iuliam et Papiam:

Si senatori indulgentia principis fuerit permissum libertinam iustam uxorem habere, potest iusta uxore esse.

Dig. 23, 2, 31 Ulpián v 6. knize komentářů k Zákonu Julia a Papia

Jestliže díky milostivosti císaře bylo senátorovi dovoleno, aby si vzal za manželku propuštěnku, bude ona právoplatnou manželkou.⁸⁸

Snaha Augusta a jeho následníků přimět římské muže a ženy ke vstupování do manželství prostřednictvím Juliova zákona o uzavírání manželství byla tak silná, že dokonce ve svých důsledcích trestala rodiče, kteří svým dětem bránili ve sňatku. Toto úsilí bylo dovedeno až k úplné absurditě, kdy byli trestáni i římsští občané, kteří pro své syny a dcery nehledali vhodného manžela či manželku, a tedy nevynaložili potřebnou snahu provdat své děti. Zprávu o tom nám zanechává Marcian:

Dig. 23, 2, 19 Marcianus libro sexto decimo Institutionum

⁸⁶ BLAHO, VAŇKOVÁ: *Corpus Iuris...*, s. 507.

⁸⁷ CSILLAG: *The Augustan laws...*, s. 37 – 38.

⁸⁸ BUBELOVÁ, DOSTALÍK: *Praktikum...*, s. 39.

Capite trigesimo quinto legis Iuliae qui liberos quos habent in potestate iniuria prohibuerint ducere uxores vel nubere, vel qui dotem dare non volunt ex constitutione divorum Severi et Antonini, per proconsules praesidesque provinciarum coguntur in matrimonium collocare et dotare. Prohibere autem videtur et qui condicionem non quaerit.

Dig. 23, 2, 19 Marcián v 16. knize svých Institucí

Podle 35. kapitoly Juliova zákona (o uzavírání manželství) ti, kteří protiprávně brání dětem pod svou mocí oženit se nebo se vdát, nebo nejsou ochotni zřídít věno, budou podle konstituce božských císařů Septima Severa a Antonina Caracally prostřednictvím prokonzulů a správců provincií donuceni, aby své děti oženili, provdali, nebo vybavili věnem. Avšak zjevně brání manželství i ten, kdo pro ně (děti) nehledá příležitost k sňatku.⁸⁹

3.4 Dominát

Poslední vývojovou fází Říma můžeme označit za období velké krize, které je doprovázeno v oblasti státu i forem vlády velkými reformami. Tyto reformy měly jednoznačný cíl - vzdorovat narůstajícím decentralizačním tendencím a vládnoucí hospodářské i politické anarchii. Měly zajistit setrvání moci v rukou stávajících vládnoucích vrstev. Vyvést říši z hlubokého hospodářského a společenského rozvratu, do kterého zemi uvrhla krize třetího století, mohl pouze aktivní silný zásah, jež se do značné míry zdařil až Diokleciánovi. Jak je uvedeno v předcházející podkapitole, za období principátu císař maskoval své monarchistické postavení některými demokratickými formami a instituty, v období dominátu však dochází k úplnému potlačení všech demokratických forem. Císař začíná vystupovat jako absolutistický samovládce a suverénně ovládá přísně zcentralizovaný státní aparát. Jako opora jeho politického postavení slouží armáda, která je nejdůležitějším nástrojem císařovy moci.⁹⁰

Počátky dominátu bývají nejčastěji spojovány až s císaři Diokleciánem a Konstantinem. Název nové formy vlády a i následně celé vývojové etapy římského státního zřízení je odvozen od titulu *dominus* nebo také *dominus et deus*,⁹¹ jež užíval absolutistický panovník této doby. Pro jeho postavení je charakteristické zejména následující: je hlavou komplikovaného systému centrálních a provinčních úřadů, je hlavním a výlučným

⁸⁹ BUBELOVÁ, DOSTALÍK: *Praktikum...*, s. 42.

⁹⁰ GRANT, Michael. *Dějiny antického Říma*. Praha: BB art, 1999, s. 249 – 251.

⁹¹ Nejprve se dal takto uctívat Domitianus (81 – 96), později Aurelianus (270 – 275). Za dominátu se císař halil do nachového roucha na znamení svého božství. Dioklecián tvrdil, že mu moc odevzdal Iupiter a všemocně pěstoval kult Iovův; Konstantin zase, že je vyslancem křesťanského boha na zemi, a proto že mu přísluší velké počty. In BARTOŠEK: *Dějiny římského práva...*, s. 56, 264.

zákonodárcem a nejvyšším soudcem, od císaře Konstantina Velkého i nejvyšším ochráncem křesťanské církve. V souvislosti s křesťanstvím je třeba uvést, že se od milánského ediktu z roku 313 n. l. stalo tolerovanou formou víry a od druhé poloviny 4. století n. l. monopolní formou.⁹²

V novém státním zřízení již nebylo místo pro dřívější chápání soukromého práva, z něhož se vycházelo pro *ius civile* ještě v době klasické. Podle něj stát pouze chránil soukromou moc právního subjektu (*pater familias*). Právní postavení jednotlivce v této době pramenilo naopak jen z norem státních, stát byl zdrojem všeho práva, které je stanoveno jediným nositelem zákonodárné moci – císařem. Císař Dioklecián uskutečnil téměř v celé státní správě důležité reformy, díky nimž překonal padesátiletou krizi říše a opět ji sjednotil. V některých aspektech se jevil jako velmi zarputilý Staroříman, neústupně lpěl na římské povaze říše, především pak její armády, dále na římském právu, latině, římské kultuře a pohanství. Císař také odstranil poslední zbytky republikánské ústavy. V jeho osobě vykrytalizoval dlouhodobý vývoj postavení římského principa.⁹³

Ve světle těchto událostí došlo postupně i k podstatné změně struktury římské společnosti. Na jejím vrcholu zůstávala pozemková šlechta, jejíž nejvýznamnější členové zasedali v senátech Říma a Konstantinopole. Třída jezdců, dříve tak významná, postupně ztrácela své pozice ve státní správě a pro špatné podmínky pro podnikání v 5. století úplně zanikla. V rámci početné vrstvy svobodných občanů se rozlišovali obyvatelé venkova - *plebs rusticana* a obyvatelé měst – *plebs urbana*. Docházelo k organizování pracujících skupin do zvláštních sdružení podle druhů zaměstnání a patřili k nim i příslušníci svobodných povolání, mezi nimi například advokáti, lékaři a ostatní profese. Co se týče nesvobodného obyvatelstva, tak za dominátu se společenské i právní postavení otroků dále zlepšovalo. Otroci s větší volností spravovali své *peculium* a pán nad ním už neměl *ius vitae necisque*, nesměl s ním zle nakládat. Otroci také mohli nabývat svobodu volnější cestou a více způsoby. Postavení žen se za dominátu významně zlepšilo, klíčové byly dva prvky: zaprvé soukromá oprávnění žen se dále rozšířila a za druhé *tutela mulierum*⁹⁴ úplně odpadla.⁹⁵

Krise římského otrokářského státu velmi silně zasáhla také do vývoje rodinných vztahů, který bylo možné do té doby označit za rovnoměrný, měnící se pozvolna v závislosti na životě společnosti. Císařský aparát si s tímto nežádoucím vývojem, jež zrcadlil dopady velké krize, nevěděl rady a zvolil metodu dědičného připoutávání celých rodin ke stejnému zaměstnání.

⁹² GRANT: *Dějiny antického Říma*, s. 342.

⁹³ BOHÁČEK: *Nástin přednášek...I.*, s. 26 – 27; KEPARTOVÁ: *Císařové antického Říma*, s. 41, 49.

⁹⁴ Více o poručenství nad ženami viz kapitola 9. Žena ve veřejném prostoru

⁹⁵ BARTOŠEK: *Dějiny římského práva...*, s. 39 – 40, 138; GRANT: *Dějiny antického Říma*, s. 270 – 272.

V neposlední řadě vývoj rodinných vztahů také významnou měrou ovlivnily vlivy helénistické a křesťanské.⁹⁶

Za nejvýznamnější prvek tohoto období je možné označit slábnoucí *patria potestas*. Otcovská moc totiž postupně slábla a transformovala se spíše na ochranu a dozor nad nedospělými dětmi. Začalo se silně uplatňovat nové pojetí, že otcovská moc má skončit v okamžiku dosažení plnoletosti dítěte. Tuto novou právní koncepci podporovala i absolutistická státní moc, která si začala přivlastňovat právo ochrany nad dětmi. Dokonce ze strany státu došlo k přiznání řady významných práv proti otci jako právo na výživu, na věno a na manželský dar. Velký průlom v dějinách římského práva nastal za vlády Konstantina, kdy se už neuznávalo otcovo právo nad životem a smrtí dětí, dříve tak významná a charakteristická složka otcovské *patria potestas*. Pokud by se otec dopustil usmrcení dítěte, stíhal jej nejvyšší trest. Stát silně zasáhl do rozhodovací pravomoci *pater familias*, kdy otec mohl přiměřeným způsobem potrestat pouze méně závažná provinění, ty vážnější projednával soud. Nad odloženým dítětem ztrácel otec svou moc a nabyval ji pěstoun, který dítě vychoval. V neposlední řadě novinek nastupuje zákaz prodeje dospělého dítěte, *noxae datio* úplně odpadla. Ze všech výše uvedených skutečností lze jednoznačně dovodit závěr, že dříve celistvá a dominantní *patria potestas* se rozpadla na pouhá dílčí oprávnění.⁹⁷

V souvislosti s touto skutečností se také podstatně zlepšily dědické nároky dětí, protože již dominantní měrou převládly pokrevní příbuzenské vztahy. Děti také získaly významná oprávnění ke jmění, jež nabyly z matčiny strany nebo při výkonu vysokých veřejných funkcí. Na druhou stranu však poklesl význam a důležitost adopcí a emancipací. Druhým významným bodem je skutečnost, že ženy nabyly plné způsobilosti k právním jednáním. Po tom, co odpadly dřívější hlavní omezení, zbyly jen drobné restriktce, které měly za cíl ochranu ženy, například nemožnost procesně zastupovat jiného.⁹⁸ Já osobně se domnívám, že o „plné“ způsobilosti žen k právním jednáním nelze hovořit ani v tomto období, a to právě z důvodu přetrvávajících drobných omezení, jako je výše uvedená nezpůsobilost procesní.

Do vývoje a charakteru manželského práva velmi silně zasáhly císařské konstituce a vznik nové křesťanské manželské doktríny. Můžeme říci, že tyto konstituce společně se silícím vlivem křesťanství značně přetvořily základní rysy této právní oblasti. Mezi nejvýznamnější přínosy lze zařadit nové překážky manželství, změny předpokladů pro

⁹⁶ BARTOŠEK: *Dějiny římského práva...*, s. 161; GROH, Vladimír; HEJZLAR, Gabriel. *Život v antickém Římě*. 2. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1972, s. 97 – 98.

⁹⁷ BARTOŠEK: *Dějiny římského práva...*, s. 161 – 163; SKŘEJPEK, Michal. Moc bez hranic? Právo otce římské rodiny nad životem a smrtí. *Právní rozhledy*, 2005, roč. 13, č. 15. s. 555 – 556.

⁹⁸ BARTOŠEK: *Dějiny římského práva...*, s. 161.

uzavření manželství, změnu smyslu manželského konsensu, ztížení podmínek rozvodů a nových manželství a v neposlední řadě přibližování konkubinátu k manželství.⁹⁹ Zprávu o právním posilování institutu konkubinátu nám přináší Modestinus ve své knize Právních pravidel:

Dig. 23, 2, 24 Modestinus libro primo regularum

In liberae mulieris consuetudine non concubinatus, sed nuptiae intellegendae sunt, si non corpore quo aestum fecerit.

Dig. 23, 2, 24 Modestinus v 1. knize Právních pravidel

Soužití rodem svobodné ženy s mužem je třeba chápat jako manželství a ne jako konkubinát, pokud žena neprodává své tělo (není prostitutkou).¹⁰⁰

Právě v tomto období dochází k definitivnímu zformování křesťanské morálky včetně morálky manželské a sexuální. V křesťanství se trvale udržely stopy odporu proti morálnímu rozkladu římských vládnoucích vrstev. Křesťanství se stalo i náboženstvím státním a bylo nuceno respektovat státní zájem. Co se týče otázek majetkových vztahů mezi manželi (a i celkově v rodinném právu), je třeba zmínit vznik mnoha nových právních institucí, které přinesla právní praxe vyspělých východních provincií.¹⁰¹

Dalšího zlepšení právního postavení žen bylo dosaženo díky skutečnosti, že poručenství přestalo být za dominátu již výlučně mužskou záležitostí. Poručenství do značné míry splynulo s opatrovnictvím, na poručníky i opatrovníky stále intenzivněji dozíral stát. Poklasické a také justiniánské právo velmi významně pozměnily rodinné právo, dá se říci, že výrazněji než ostatní právní obory.¹⁰²

⁹⁹ BARTOŠEK: *Dějiny římského práva...*, s. 161 – 163; GRUBBS, Judith Evans. *Law and Family in Late Antiquity. The Emperor Constantine's Marriage Legislation*. Oxford: Clarendon Press, 1995, s. 187 – 189.

¹⁰⁰ BUBELOVÁ, DOSTALÍK: *Praktikum...*, s. 40.

¹⁰¹ BARTOŠEK: *Dějiny římského práva...*, s. 161 – 163; HORSKÁ, Pavla a kol. *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*. Praha: Panorama, 1990, s. 51.

¹⁰² BARTOŠEK: *Dějiny římského práva...*, s. 160 – 162.

4. Postavení ženy jako manželky

Tato kapitola se věnuje postavení ženy v jedné z jejích základních společenských rolí, a to její pozici v římském manželství. S touto problematikou se váže mnoho dalších aspektů, o kterých je v rámci jednotlivých podkapitol pojednáno. Jde například o instituty zásnub, věna, darování mezi manželi a další. Jelikož postavení ženy jako manželky je široká oblast v rámci římského práva, je proto logické, že právě tato kapitola patří k obsahově nejrozsáhlejší v celé práci.

Před tím, než je přistoupeno k rozboru jednotlivých institutů zařazených do čtyř podkapitol, je na úvod věnován prostor pro seznámení se s problematikou a strukturou římské rodiny včetně základní terminologie. První podkapitola se zabývá typy římského manželství včetně problematiky zasnoubení a institutu *ius conubium*. Druhá podkapitola se věnuje konkubinátu a contuberniu, třetí manželskému majetkovému právu a čtvrtá podkapitola je specifická v tom, že se zabývá komparací právních norem a jejich skutečným naplňováním v praxi.

Základními prameny, jež byly pro tuto kapitolu využity, jsou justiniánská Digesta, autorem překladu jednotlivých fragmentů je profesor Blaho a dr. Vaňková. Dále Gaiovy Instituce přeložené profesorem Kinclm. Pro čtvrtou podkapitolu bylo čerpáno především z neprávnických pramenů: z díla Tita Livia, Tacita, Marcellina a Cicera.

Římským občanem mohl být jen obyvatel Říma narozený z řádného římského manželství. Římské právo vyšlo ze zásady národního práva kviritského, podle kterého byli subjekty právních poměrů jen *patres familias*. Opravdu plnoprávný byl tedy jedině otec rodiny, všichni ostatní lidé byli na svých právech různými způsoby omezeni. Především se jedná o osoby podrobené cizí moci, *personae alieni iuris*, mezi které patří zejména *filii familias* a *uxor in manu*. Jednotná a absolutní moc hlavy rodiny nad všemi jejími členy, svobodnými i otroky, se nazývala *manus*. Později však tento termín označoval pouze manželovu moc nad manželkou.¹⁰³ Vůči manželovi měla žena obdobné právní postavení jako dcera (*filiae loco*). Ženy neměly žádný vlastní majetek ani právní způsobilost. Jejich úkolem bylo řídit domácnost a přivádět na svět potomky, byly vyloučeny zejména z veřejných funkcí a veřejného vystupování, neměly také rodinnou ani poručenskou moc. Dospělé ženy potřebovaly k důležitým jednáním schválení poručníka.¹⁰⁴

¹⁰³ BOHÁČEK: *Nástin přednášek...III.*, s. 7, 9 – 10.

¹⁰⁴ STARÁ, Ivana. Žena v římském právu. In BUBELOVÁ, Kamila (ed). *Pocta Eduardu Vlčkovi k 70. narozeninám*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2010, s. 375 – 380.

Naproti tomu společenské postavení žen bylo v Římě mnohem důležitější než u jiných soudobých národů, především patrné je jejich postavení a významná sociální role v rodinných vztazích. Římané si svých žen vážili, neboť to byly právě ony, kdo byly považovány za ochránkyně rodinného krbu.¹⁰⁵

4.1 Typy manželství

Na úvod této podkapitoly, jež se primárně zabývá rozbořem typů římského manželství a rozličnými způsoby jeho uzavření, je pojednáno také krátce o institutu *sponsalia* (zásnuby).

Zásnubám je věnován první titul 23. knihy Digest. Mělo velmi podstatnou úlohu v římském manželském právu, proto nebude nijak překvapující skutečností, že obvykle předcházelo uzavření římského manželství, a pojmově obsahovalo *consensus* dotčených osob. Původně spočívalo ve slibu hlavy rodiny ženichovi, že mu nevěstu dá za manželku. Velmi často dával slib také samotný ženich (nebo jeho *pater familias*) hlavě rodiny nevěsty, že ji uvede do domu. V průběhu vývoje se ustálil při tomto oboustranném slibu také zvyk, že ženich sundal ze svého prsteníčku levé ruky prsten a navlékl jej nevěstě na ten samý prst. Jak vyplývá z výše uvedeného, podstatou tohoto aktu byl vzájemný slib uzavřít manželství, jehož nedodržení vyvolávalo rozdílné právní následky podle konkrétní etapy vývoje římského rodinného práva. Podmínkou zasnoubení bylo dosažení takové věkové hranice, která zajišťovala dostatečnou způsobilost dané osoby v souvislosti s uvědoměním si smyslu a obsahu svého prohlášení. Tento požadavek věkové hranice se taktéž lišil v různých obdobích, díky pramenům ovšem známe potřebný věk v justiniánském právu:¹⁰⁶

Dig. 23, 1, 14 Modestinus libro quarto differentiarum

In sponsalibus contrahendis aetas contrahentium definita non est in matrimoniis. Quapropter et a primordio aetatis sponsalia effici possunt, si modo it fieri ab utraque persona intellegatur, id est, si non sint minores quam septem annis.

Dig. 23, 1, 14 Modestinus ve 4. knize Právních odlišností

Pro zasnoubení není určený věk snoubenců, jako je to při uzavření manželství. A proto se zasnoubení může uskutečnit již v nejranějším věku, pokud obě (zasnubující se) osoby rozumí, že se zasnubují; to znamená, pokud nejsou mladší sedmi let.¹⁰⁷

¹⁰⁵ STARÁ: *Žena v římském právu*, s. 375 – 378; BOHÁČEK: *Nástin přednášek...III*, s. 45 – 46; BARTOŠEK: *Dějiny římského práva...*, s. 122.

¹⁰⁶ VRANA, Vladimír. *Matrimonium v římskom práve: vývoj manželského práva od nejstarších čias do Justiniána*. Košice: UPJŠ, 2001, s. 11; BLAHO, VAŇKOVÁ: *Corpus Iuris Civilis...*, s. 500.

¹⁰⁷ BLAHO, VAŇKOVÁ: *Corpus Iuris Civilis...*, s. 501.

Podle uvedeného fragmentu se mohly děti zasnubovat již od svých sedmi let. Otázkou však je, do jaké míry může sedmileté dítě chápat a rozumět svému jednání, či zda jde jen o plnění vůle *pater familias*.

V oblasti problematiky zasnoubení a následného manželství můžeme opět spatřovat nerovné postavení ženy a muže v římské společnosti. Co se týče mužského pohlaví, tak v předklasickém ani v justiniánském právu nemohl *pater familias* zasnoubit svého syna proti jeho vůli:¹⁰⁸

Dig. 23, 1, 13 Paulus libro quinto ad edictum

Filio familias dissentiente sponsalia nomine eius fieri non possunt.

Dig. 23, 1, 13 Paulus v 5. knize K ediktu

Pokud syn podrobený otcovské moci vzdoruje, nemůže místo něho (otec) uskutečnit zasnoubení.¹⁰⁹

Právnick Paulus ve výše uvedeném fragmentu hovoří o synovi *in potestate*, docent Vrana ve své studii o římském manželském právu vyjádřil názor, že tato skutečnost platí v situaci syna emancipovaného.¹¹⁰ Nejasná a sporná je situace v případě dcery pod otcovskou mocí. V současnosti mezi právními romanisty převládá názor, že až do doby pozdního císařství mohla být dcera zaslíbená a přinucená uzavřít manželství i proti její výslovně projevené vůli. Důkaz můžeme spatřovat v tom, že *pater familias* byl oprávněn zrušit zasnoubení dcery (a po dlouho dobu i její manželství) a vůbec nemusel respektovat její případný nesouhlas. Přesto najdeme v Digestech na několika místech požadavek souhlasu dcery jako například zde:¹¹¹

Dig. 23, 1, 11 Iulianus libro sexto decimo digestorum

Sponsalia sicut nuptiae consensu contrahentium fiunt; et ideo sicut nuptiis, ita sponsalibus filliam familias consentire oportet.

Dig. 23, 1, 11 Julianus v 16. knize svých Digest

Zasnoubení se uzavírá stejně jako manželství souhlasem (na něm zúčastněných) stran. A proto dcera pod otcovskou mocí musí souhlasit jak s uzavřením manželství, tak se zasnoubením.¹¹²

Docent Vrana zkoncipoval domněnku, že tyto místa v Digestech, jež vyžadují souhlas *filiae*, jsou interpolacemi a přiklonil se tak k názoru Solazziho. Také uvádí, že je

¹⁰⁸ VRANA: *Matrimonium...*, s. 12.

¹⁰⁹ BLAHO, VAŇKOVÁ: *Corpus Iuris Civilis...*, s. 501.

¹¹⁰ VRANA: *Matrimonium...*, s. 12.

¹¹¹ Tamtéž, s. 12 – 13; BLAHO, REBRO: *Římské právo*, s. 170.

¹¹² BLAHO, VAŇKOVÁ: *Corpus Iuris Civilis...*, s. 498.

přinejmenším sporné, jak velká důležitost se přikládala uvedenému souhlasu, a to v kterékoli etapě vývoje římského práva.¹¹³

Základním předpokladem uzavření manželství je *conubium*, tedy právní pojem, který patří k pilířům rodinného práva a znalo jej již nejstarší římské právo. Jde o jedno ze základních práv římských občanů, jež znamená způsobilost uzavřít řádné římské manželství (*matrimonium iustum*) s osobou druhého pohlaví mající taktéž římské občanství. Podle kompilátora Ulpianových *Regulae* chybějící *conubium* mohou způsobovat různé překážky manželství, například cizí státní občanství, otroctví a pokrevní příbuzenství v daných stupních. Právní romanisté do výčtu překážek přidávají ještě rozdílné společenské postavení.¹¹⁴ Dále existuje skupina absolutních překážek platného manželství, kam patří absentující souhlas a nedostatečný věk. Neřímané mohli *conubium* získat jen zvláštním povolením, zpravidla při nabytí římského občanství. Prakticky nejvýznamnějšími byly případy, kdy se Říman oženil s cizinkou, protože pouze tehdy, měla-li i žena *conubium*, mohlo jít o řádné římské manželství a manžel nabýval *patria potestas* nad dětmi, jež se z manželství narodily.¹¹⁵

V římské říši byl předmětem zájmu zákonodárců také populační vývoj. Rozbory náhrobních nápisů ukazují, že zákonem stanovený minimální věk dívek pro uzavření manželství 12 let nebyl jen prázdnotou normou. Mnoho mladých dívek se vdávalo ještě před pubertou, což dokazují výsledky bádání M. Durryho a K. Hopkinse.¹¹⁶ Hopkins na základě vzorku 78 náhrobníků zjistil, že v zámožnějších vrstvách byl pro pohanské dívky obvyklý sňatek ve 12 - 15 letech (43 % případů), pro křesťanské dívky v 15 - 18 (42 %). Zato muži se ženili mnohem později, průměrný sňatkový věk se odhaduje na 26 let. Mnoho mužů se také vůbec neženilo, nebylo totiž pro ně zřejmě k dispozici dost manželek. Vysvětlením pro tento stav může být běžně praktikované odkládání novorozeňat, které postihovalo hlavně dívky.¹¹⁷

V této souvislosti bych ráda zmínila monografii dr. Jiřího Klaboucha, který v kapitole o římské rodině uvádí, že neexistovala žádná předepsaná věková hranice pro sňatek a rozhodovala pouze fyzická způsobilost.¹¹⁸ S tímto názorem nelze souhlasit, neboť prameny

¹¹³ VRANA: *Matrimonium...*, s. 13.

¹¹⁴ Sc. císaře Marka Aurelia zrušilo *conubium* mezi poručenkou a syny poručníka. In VRANA: *Matrimonium...*, s. 27.

¹¹⁵ Plebejům bylo *conubium* přiznáno až na základě Lex Canuleia z roku 445 př. n. l. Rozdílný názor zastává ovšem doc. Bartošek. Podle něj plebejové znovu získali dříve ztracené oprávnění právě výše uvedeným zákonem. In BARTOŠEK: *Dějiny římského práva...*, s. 265.

VRANA: *Matrimonium...*, s. 27; BARTOŠEK: *Dějiny římského práva...*, s. 100 – 101; BLAHO, REBRO: *Římské právo*, s. 130 – 133.

¹¹⁶ HORSKÁ: *Dětství...*, s. 47.

¹¹⁷ Tamtéž.

¹¹⁸ srov. KLABOUCH: *Manželství a rodina...*, s. 39.

hovoří jinak, jako příklad může sloužit již výše zmíněný Modestinův fragment (Dig. 23, 1, 14).

Podle klasického římského práva existovaly dvě formy manželství. Obě tyto formy se zásadně lišily v právním a majetkovém postavení ženy v římské rodině. První způsob spočíval v tom, že se žena nacházela plně v područí manžela (*manus*) a po právní stránce měla totožné postavení jako dítě k poručníkovi – označuje se jako řádné manželství (*matrimonium iustum*). Druhá forma byla typická tím, že žena zůstala nadále v moci svého otce (*patria potestas*). V tomto případě patřila žena i majetkoprávně k otcově rodině, měla možnost volně nakládat se svým majetkem. Neměla však dědické právo vůči rodině manželově, nestala se *mater familias*, ale *uxor* (vdanou ženou, manželkou). Hovoříme o tzv. volném manželství (*matrimonium sine manu*). V předklasickém období římského práva postačovala pro vznik manželství z větší části neformální dohoda. Římská právní věda se totiž velmi málo věnovala institutu manželství, zvláště pak formám jeho uzavření.¹¹⁹

Neprávnícká literatura a prameny velmi podrobně a detailně popisují náboženské a civilní obřady, které oslavují *iustum matrimonium*. Díky nim si můžeme dokonale představit, jak probíhaly v praxi. Tyto obřady jsou však z velké části irelevantní pro platnost manželství, s výjimkou *confarreatio* nemusely být zachovávány. Současná právní romanistika k této problematice uvádí následující: původní římské manželství obsahovalo vždy *manus* nad manželkou, zatímco *matrimonium sine manu* se začalo objevovat až během pozdějšího společenského vývoje.¹²⁰

Gaius ve své Učebnici uvádí, že samotný sňatek se uzavíral třemi možnými variantami (Gai Inst. 1, 111-113). První z nich je zvláštní prastarý slavnostní akt přístupný výlučně vrstvě patricijů, označovaný jako konfareace (*confarreatio*). Jde o nejstarší silně náboženskou formu uzavření sňatku, která je spjata s obětí špaldového koláče (*panis farreus*) Jovovi, představující a zakládající úplné občanské a náboženské společenství manželů (*communicatio divini et humani iuris*). Právě špaldový chléb dal celému obřadu název. Při tomto slavnostním ceremoniálu byla nutná účast deseti svědků a kněze označovaného *flamen Dialis* (Jupiterův kněz). Vážnost a důležitost obřadu zdůrazňovala skutečnost, kdy *pontifex maximus* vykonával bohoslužbu. Budoucí manželé při obřadu pronášeli různé formule a podstupovali ceremoniální úkony.¹²¹

¹¹⁹ BLAHO, Peter; HARAMIA, Ivan; ŽIDLICKÁ, Michaela. *Základy římského práva*. Bratislava: Manz, 1997, s. 130; VRANA: *Matrimonium...*, s. 59.

¹²⁰ BLAHO, HARAMIA, ŽIDLICKÁ: *Základy římského práva*, s. 130; VRANA: *Matrimonium...*, s. 59; PLESSIS, Paul J. *Textbook on Roman law*. 4. vydání. Oxford: Oxford University Press, 2010, s. 126.

¹²¹ VRANA: *Matrimonium...*, s. 62 – 63; GROH, HEJZLAR: *Život v antickém Římě*, s. 178.

Klíčovým institutem manželství archaické doby byl již v úvodu kapitoly zmíněný *manus*. Různé otázky spojené s manželstvím v této nejstarší dějinné etapě římské společnosti upravovaly normy připisované Romulovi. Zvláštní ovšem je, že v těchto normách je zmíněn pouze jeden ze způsobů podřízení se manželově moci, a to právě konfaraecae:

Dionysios 2, 25, 1: Romulus una lege lata ad modestiam adduxit milieres. Quae lex haec erat: uxorem iustam, quae nuptiis sacratis (confarreatione) in manum mariti convenisset, communionem cum eo habere bonorum et sacrorum.

Dionysios 2, 25, 1: Romulus vydal zákon vedoucí ženy k poslušnosti. Tento zákon byl takový: právoplatná manželka, která přešla do pravomoci muže obětí (konfaraeci), s ním sdílí společenství veškerého majetku i náboženské obřady.¹²²

Obsahem výše zmíněného fragmentu je právní úprava již existujícího pravidla, které je potvrzením staré obyčejové normy vyjadřující skutečnost, že *capitisdeminutio minima*, ke které při konfaraeci dochází, způsobuje úplné zpřetrhání vazeb k původní rodině včetně vztahů, jež se týkají *sacra familiaria*. Neboť prvek, který spojoval členy antické rodiny, bylo právě náboženství ohniště a předků, nikoliv narození, cit nebo fyzická síla. Se ženou se ani nepočítalo, dokud ji posvátný svatební obřad nezasvětil do rodinného kultu. Dalším důsledkem kapitisdeminuce je rovněž dědění v rámci nové rodiny, do které žena vstupovala. Vdaná žena se tímto způsobem podřizovala nové moci, která byla o poznání mírnější než moc otce nad dcerou. Jelikož konfaraecae vyvolávala výše zmíněné a velmi závažné důsledky, je logické, že vyžadovala souhlas otce nebo děda manželky.¹²³ Konfaraecae se v průběhu historického vývoje postupně z praxe vytrácela a zachovala se jen v kněžských rodinách, a to z toho důvodu, že nejvyšší kněží museli pocházet ze sňatku uzavřeného v této podobě a také pro jejich manželství byla tato forma nezbytná.¹²⁴

Dalším způsobem uzavření manželství je manželství *per usum*. Základní právní pramen, ze kterého můžeme čerpat informace o této formě uzavření právoplatného manželství podle *ius civile* je opět Gaius a jeho Učebnice. Jde o vydržení manželské moci nad ženou, ke kterému docházelo tak, že dvojice žila spolu jako manžel s manželkou nepřetržitě po celý rok. Smyslem a cílem tohoto svazku bylo právě manželství. Docent Vrana se ve své studii zabýval velmi zajímavou otázkou, která není do dnešní doby jasně vyřešená. Jde o problematiku vzájemného právního postavení stran před završením *usus*. Podle docenta Vraný přichází do úvahy dvě možnosti řešení: za prvé, partneři byli již manželé, druhá varianta dává přednost

¹²² SKŘEJPEK: *Postavení žen...*, s. 55, 60.

¹²³ SKŘEJPEK: *Postavení žen...*, s. 55; COULANGES: *Antická obec*, s. 40 – 41.

Viz fragment *Dig. 23, 2, 2 Paulus libro 35 ad edictum* uvedený níže.

¹²⁴ ÜRÖGDI: *Tak žil starý Řím*, s. 119.

prostému spolužití de facto. Pokud by byla přijata první alternativa, ke které se docent Vrana staví spíše skepticky, znamenala by ve svých důsledcích, že podle práva jsou partneři manžel a manželka; dále že jde o *matrimonium sine manu* a v neposlední řadě existence volného manželství již před Zákonem XII desek. Podle všech těchto uvedených skutečností bychom měli chápat *usus* nikoliv jako formu uzavření manželství, ale jako způsob nabytí *manus*. Vždyť i Gaius charakterizuje všechny tři instituty (*usus*, *confarreatio* i *coemptio*) jako možnosti získání *manus*. Stále více se v posledních letech prosazuje myšlenka, že *matrimonium* a *manus* nebyli původně oddělenými pojmy, ale jedním totožným právním institutem.¹²⁵

Podmínka vzniku manželské moci nad ženou byla splněna, pokud žena nestrávila tři po sobě jdoucí noci mimo manželův dům, v opačném případě byla lhůta přerušena a k uzavření manželství *per usum* nemohlo dojít. Toto právo vydržení přetrhout přiznával ženám již Zákon XII desek.¹²⁶ Po návratu k muži začala běžet nová roční lhůta. Zákon tak přiznával tímto způsobem možnost *pateru familias*, aby nepřišel o moc nad svou dcerou a dle názoru Ürögdiho měl možnost ji zavolat na výše uvedenou dobu zpět do svého domu. Žena, která již sice byla provdaná a řádná manželka, ale doposud nepodřízena moci svého muže, by se bez souhlasu svého otce nebo děda neodvážila neuposlechnout jeho příkazu a podřídit se tak manželské moci, zvláště ve starých dobách. Je proto velmi důležité odlišovat vznik manželství a vznik manželské moci.¹²⁷ S touto otázkou souvisí názor právníka Paula v 35. knize komentáře K ediktu:

Dig. 23, 2, 2 Paulus libro 35 ad edictum

Nuptiae consistere non possunt nisi consentiant omnes, id est qui coeunt quorumque in potestate sunt.

Dig. 23, 2, 2 Paulus v 35. knize komentáře K ediktu

Jestliže nesouhlasí všichni, to je jak ti, kteří do něj vstupují, tak i ti, v jejichž pravomoci jsou, nemůže manželství vzniknout.¹²⁸

I přesto, že je výše uvedený fragment zmíněn již v přecházející kapitole, je vhodné jej v souvislosti s popisovanou problematikou uvést znovu a analyzovat jej ve vztahu k institutu manželství *per usum*. Podle názoru profesora Skřejпка je třeba tento komentář vztáhnout nejen na samotný vznik manželství, ale také na podřízení se manželské moci. A právě v tomto

¹²⁵ VRANA: *Matrimonium...*, s. 59, 71 – 73; ÜRÖGDI: *Tak žil starý Řím*, s. 119; PLESSIS: *Textbook on Roman law*, s. 125 – 126.

¹²⁶ Viz fragment *VI, 5 Gaius I, 111* na s. 20.

¹²⁷ ÜRÖGDI: *Tak žil starý Řím*, s. 119; PLESSIS: *Textbook on Roman law*, s. 126.

¹²⁸ SKŘEJPEK: *Postavení žen...*, s. 54, 60.

aspektu, tedy podřízení se manželské *manus*, tkví největší přínos Paulova fragmentu pro právní romanistiku. Tato forma uzavření manželství byla zčásti zrušena zákony, zčásti vyšla z užívání. K úplnému zrušení došlo pravděpodobně díky *lex Iulia et Papia Poppaea*.¹²⁹

Poslední variantou uzavření manželství byly sňatky uzavírané formou symbolické koupě (*coemptio*). Tento způsob přiváděl ženu do moci svého manžela formou obrazného trhu. Otec rodiny „prodával“ svou dceru ženichovi. Původně se jednalo o trh skutečný, o jakési manželství koupí, při němž otec v ceně za nevěstu získal náhradu za ztrátu pracovní síly v rodině jako pracovní a hospodářské jednotce. Později již byla cena jen symbolická. *Coemptio* byla mladší a dále již pravidelnou formou *conventio in manum*, vždy přístupná i plebejům a užívala se tedy obecně. Při této formě manželství ovšem mezi manželi nenastává *communicatio sacrorum*, tedy jisté náboženské společenství muže a ženy.¹³⁰ I v tomto případě můžeme najít charakteristiku *coemptio* v Gaiových Institucích:

Gaius Inst. 1, 113:

Coemptione vero in manum conveniunt per mancipationem, id est per quandam imaginariam venditionem; nam adhibitis non minus quam V testibus civibus Romanis puberibus, item libripende, emit vir mulierem, cuius in manum convenit.

Gaius Inst. 1, 113:

Naproti tomu při koempci se (ženy) podřizují moci manželské pomocí mancipace, to je pomocí jakéhosi obrazného prodeje. Za přítomnosti ne méně než pěti svědků, dospělých občanů římských, jakož i vážného (libripens), kupuje totiž ženu ten, jehož manželské moci se (žena) podřizuje.¹³¹

Podle výše uvedeného můžeme *coemptio* považovat za přímou pokračovatelku manželství uzavřeného na základě reálného prodeje.¹³² Ženich kupuje nevěstu, a to buď od hlavy rodiny nebo od poručníka. Objevila se však také teze, že se jedná o vzájemný převod, tedy že i manželka kupuje manžela. Tento názor je neslučitelný s charakterem institutu *coemptio* jako přežitku primitivního, skutečného prodeje ženy a právního postavení manžela jako nositele *manus*. Dnes je již překonaný, zvláště zásluhou práce Augusta Rossbacha.¹³³

Uzavření manželství formou *coemptio* je vlastně podobné převodu *per aes et libram*. Z právního hlediska postačí provedení daného postupu, který je doprovázen vhodnými slovy,

¹²⁹ Více o *lex Iulia et Papia Poppaea* viz s. 26. SKŘEJPEK: *Postavení žen...*, s. 54, 60; VRANA: *Matrimonium...*, s. 74 – 75.

¹³⁰ BLAHO, HARAMIA, ŽIDLICKÁ: *Základy římského práva*, s. 130.

¹³¹ GAIUS: *Učebnice...*, s. 68 – 69.

¹³² VRANA: *Matrimonium...*, s. 67 – 68.

¹³³ A. Rossbach byl německý klasický filolog a archeolog žijící v druhé polovině 19. století. VRANA: *Matrimonium...*, s. 67 – 68.

jež popisují jeho účel. Pokud zúčastněná osoba poskytla svědectví o uskutečnění výše popsaného prodeje, nevznikla tak žádná pochybnost o uzavření *iustum matrimonium*. Podle názoru docenta Vransy existovalo v římském právu stádium mezi manželstvím s jednoduchým prodejem a fiktivním obchodem. V začátcích vývoje tohoto institutu měla *coemptio* důležitější postavení pro vytváření platného manželství než provedení náboženských obřadů.¹³⁴

V římském právu existovaly i takové způsoby vzniku manželství, kdy podle práva nebyly vyžadovány zcela žádné formality. Stačil jakýkoli projev souhlasu a manželství bylo uzavřeno. Ovšem mohlo jít jen o manželství, jež nebylo spojeno s manželskou mocí (*matrimonium sine manu*). Právní relevanci tzv. volného manželství uznával již Zákon XII desek. Všeobecně se tento institut v Římě rozšířil hlavně v 3. – 2. století př. n. l. Pro tyto případy platilo pouze pravidlo „Manželství nezakládá soulož, ale souhlas.“:

Dig. 50, 17, 30 Ulpianus libro 36 ad Sabinum

*Nuptias non concubitus, sed consensus facit.*¹³⁵

Jako příklad lze uvést uvedení do manželova domu (*deductio in domum mariti*) za přítomnosti sedmi svědků. Až v okamžiku uskutečnění *in domum deductio* nastává uzavření manželského svazku. Na druhou stranu tento fakt nevyklučoval ani možnost vzniku konkubinátu. Proto je potřebné důsledně rozlišovat následující skutečnosti: samotné spolužití nevyvolávalo žádné právní následky, pouze pokud partneři souhlasili s účinky manželství. Museli považovat jeden druhého za manžela a manželku, to znamená, že si museli navzájem prokazovat *affectio maritalis*, jež odlišuje manželství od konkubinátu.¹³⁶

4.2 Concubinatus a contubernium

Vedle manželství se v římském právu vyskytovaly další formy trvalého soužití muže a ženy, které ovšem na rozdíl od manželství nebyly poměrem právním, ale pouze faktickým, stejně tak nepožívaly takové právní ochrany jako manželství. Jde o instituty konkubinátu a contubernia.

Concubinatus je možné charakterizovat jako trvalé pohlavní soužití muže a ženy bez prvků *affectio maritalis a honor matrimonii*. Nesměřuje ve srovnání s manželstvím k založení

¹³⁴ VRANA: *Matrimonium...*, s. 67 – 68; PLESSIS: *Textbook on Roman law*, s. 126.

¹³⁵ VRANA: *Matrimonium...*, s. 76.

¹³⁶ Tamtéž, s. 75 – 78.

rodiny, ale pouze k ukájení smyslnosti.¹³⁷ Muž neprojevuje úmysl mít manželku, ale jen souložnici. Tato forma se v Římě velmi rozšířila po Augustových manželských zákonech, kdy Římané právě v podobě konkubinátu našli cestu k jejich obcházení, proto byla běžná dokonce i v nejvyšších společenských vrstvách. I když byl konkubinát společensky významný, neměl žádných právních účinků. Žena byla označována termínem *concupina* a nesdílela partnerovo společenské postavení. Zajímavá je právní úprava konkubinátu, která byla ryze diskriminační v závislosti na pohlaví. Muž mohl žít souběžně jak v manželství, tak s jinou ženou v konkubinátu. Díky pramenům víme, že se jednalo o častý jev. Samozřejmě manželka měla zásadně odlišné právní i společenské postavení ve srovnání s konkubínou, která nepožívala žádné právní ochrany. V případě, že žena žije v konkubinátu a současně v manželství, dopouští se však *adulteria*. V důsledku skutečnosti, že konkubinát nebyl právním poměrem, děti konkubíny byly nemanželské, a tudíž nad nimi nevznikala *patria potestas*.¹³⁸

Konkubinát prošel zásadním právním vývojem. Za principátu byl velmi rozšířený, neboť nahrazoval *matrimonium* ve všech případech, kdy řádné manželství nebylo právně možné pro některou z překážek, zvláště pak pro překážku společenské nerovnosti. Muži vlivného postavení se nesměli ženit s herečkami, propuštěnkami, prostitutkami, jež byly považovány za ženy nízkého původu. Augustus přijal také zákaz sňatků mužů ve vojenské službě. Konkubinát se dočkal i své úpravy jako právní instituce, a to v době působení křesťanských císařů. Právě tito panovníci budovali konkubinát jako „manželství nižšího druhu“. V této době byl konkubinát stále společensky méně hodnotný, nicméně přísně monogamický. I konkubinát stíhaly určité překážky, vyžadoval se náležitý věk, svazek nebyl možný mezi příbuznými nebo společně s manželstvím. Dokonce vývoj dospěl do té fáze, kdy se zlepšilo postavení dětí narozených v konkubinátu.¹³⁹ Za císaře Justiniána se každé trvalé soužití s počestnou ženou považovalo za manželství, pokud strany neučiní opačnou *testatio*.¹⁴⁰ Vyplývá to z následujícího fragmentu:

Dig. 23, 2, 24 Modestinus libro primo regularum

In liberae mulieris consuetudine non concubinatus, sed nuptiae intellegendae sunt, si non corpore quo aestum fecerit.

Dig. 23, 2, 24 Modestinus v 1. knize Právních pravidel

¹³⁷ Římané formulovali konkubinát jako spojení *libidinis causa, non liberorum quaesundorum* = kvůli chtíči, ne kvůli plození dětí. In RAWSON: *The Family...*, s. 84 – 86.

¹³⁸ BARTOŠEK: *Dějiny římského práva...*, s. 158; CSILLAG: *The Augustan laws...*, s. 131, 189.

¹³⁹ Změna osobního stavu, kterou dítě z konkubinátu nabývá se svým souhlasem postavení dítěte manželského, se nazývá *legitimatio*. Na jiné nemanželské děti se *legitimatio* nevztahovala. Tento institut byl zaveden v souvislosti s populační politikou křesťanských císařů. In BARTOŠEK: *Encyklopedie římského práva*, s. 216.

¹⁴⁰ BLAHO, RĚBRO: *Římské právo*, s. 172; D'AMBRA, Eve. *Roman women*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007, s. 168.

Soužití rodem svobodné ženy s mužem je třeba chápat jako manželství a ne jako konkubinát, pokud žena neprodává své tělo (není prostitutkou).¹⁴¹

Věková hranice 12 let, jež byla vyžadována jako jedna z podmínek pro uzavření manželství, je stejná i v případě konkubinátu. V tomto ohledu můžeme spatřovat jeden z podobných rysů manželství a konkubinátu:

Dig. 25, 7, 1, 4 Ulpianus libro secundo ad legem Iuliam et Papiam

Cuiuscumque aetatis concubinam habere posse palam est, nisi minor annis duodecim sit.

Dig. 25, 7, 1, 4 Ulpianus ve 2. knize komentářů k Zákonu Julia a Papia

Je zřejmé, že každý může mít konkubínu jakéhokoli věku, ale ne mladší 12 let.

O skutečnosti, že konkubinát byl uznán právem, svědčí i následující Marciánův fragment, kde vyjadřuje svůj souhlasný postoj s názorem právníka Marcella:

Dig. 25, 7, 3, 1 Marcianus libro 12 institutionum

Nec adulterium per concubinatum ab ipso committitur. Nam quia concubinatus per leges nomen assumpsit, extra legis poenam est, ut et Marcellus libro septimo digestorum scripsit.

Dig. 25, 7, 3, 1 Marcianus ve 12. knize Institucí

Nemluvíme o cizoložství, jestliže někdo žije s konkubínou, protože konkubinát je právní stav a nezasluhuje trest, jak Marcellus vyjadřuje v 7. knize Digest.

Druhá forma trvalého soužití muže a ženy se označuje *contubernium*. Od konkubinátu se liší v tom, že se jedná o soužití otroka s otrokyní nebo svobodné osoby s nesvobodnou. Nepřesně je proto tento institut charakterizován jako otrocké manželství. *Contubernium* byl vztahem ryze faktickým, jež byl závislý na vůli majitele otroka. Otrokáři tuto formu soužití z hospodářských důvodů podporovali. Tento typ vztahu nevyvolával žádné právní důsledky, dokonce nezakládal ani práva z kognace, což je další znak, v němž se *contubernium* odlišuje od konkubinátu. Pokud došlo k propuštění otroka, mohla však kognace způsobit překážku manželství.¹⁴²

Prameny se zmiňují o institutu *contubernia* jen velmi zřídka. V roce 52 n. l. bylo přijato *senatusconsultum Claudianum* o soužití svobodné ženy a otroka. Žena měla upadnout do otroctví i s případně narozenými potomky z tohoto vztahu a svým majetkem vlastníkovi otroka, pokud přes trojí varování nadále pokračovala v soužití s jeho otrokem. Tato legislativa je jasným příkladem úpadku otcovské a manželské moci nad ženou, neboť ženy své muže již příliš neposlouchaly. Další zákonnou úpravu otrockého manželství nacházíme až za vlády císaře Konstantina Velkého, který při jejím přijetí vycházel z výše uvedeného senátního

¹⁴¹ BUBELOVÁ, DOSTALÍK: *Praktikum...*, s. 40.

¹⁴² BĚLOVSKÝ: *Propuštěnci a jejich milenky...*, s. 48 – 49.

usnesení. Střídavě Konstantin trojí výstrahu rušil a následně znovu zaváděl. Císař při prodeji císařských statků doporučil přihlížet k otrockým rodinám a pokud možno neoddělovat děti od jejich rodičů.¹⁴³

4.3 Majetkové právo manželů

Do právní problematiky manželského majetkového práva řadíme tyto instituty: *dos* (věno), *pacta dotalia* (dotální úmluvy) a *donatio ante nuptias* (darování mezi manželi). Základním odlišujícím prvkem je opět forma římského manželství. Pokud šlo o manželství *in manum conventio*, manželka jako osoba *alieni iuris* neměla žádný vlastní majetek a v případě, že nějaký nabyla, nabyla jej pro manžela. Rozdílný je stav v případě tzv. volného manželství, které nemělo žádný vliv na majetek partnerů. Tento typ manželství nezakládal žádné majetkové společenství a muž nesl všechny náklady rodiny, především výlohy spojené s vyživovací povinností vůči manželce a dětem. Z výše uvedeného je zřejmé, že majetkoprávní postavení ženy bylo zcela závislé na formě manželství, do kterého vstupovala.¹⁴⁴

Věno představovalo majetek, který žena přináší do manželství za tím účelem, aby muži ulehčila náklady nově vznikající rodiny. Je důležité uvést, že tento případ nebyl darováním, ale zvláštním, samostatným majetkovým poskytnutím. Prameny dokazují, že zřízení věna bylo považováno za žádoucí, vhodné a v římské společnosti také běžné. Přesto manželka nebyla právně povinna věno manželovi přinést. Vznik i trvání manželství byli nezávislé na zřízení věna. Manžel, kterému však jeho žena věno neposkytla, mohl jí odmítnout výživu a zaopatření, ke kterým byl jinak povinen. Postavení ženy bylo tak nepříznivé, že dokonce v případě, kdy manželka muži dala určitý majetek v domnění, že k poskytnutí věna je právně zavázána, manžel jí toto „věno“ vracet nemusel. Žaloba na vrácení věna se v tomto případě zamítala, protože omyl nebyl řádným omluvným důvodem.¹⁴⁵

Věno zřizovala buď sama žena nebo za ni jiné osoby, například její *pater familias*. Přijímal jej manžel nebo, byl-li ještě podroben otcovské moci, *pater familias* (tchán nevěsty). Předmětem věna mohly být věci jakéhokoli druhu, věcná práva k cizím věcem, pohledávky

¹⁴³ HARAMIA, Ivan. *Senatusconsultum Claudianum*. In BUBELOVÁ, Kamila (ed). *Ius Romanum: sborník příspěvků ze IV. konference právních romanistů ČR a SR na téma Diskriminace v římském právu konané 2. a 3. 11. 2001 v Olomouci*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002, s. 63 – 65; BĚLOVSKÝ: *Propuštění a jejich milenky...*, s. 48 – 49.

¹⁴⁴ STARÁ, Ivana. Několik poznámek k proměnám majetkového práva mezi manžely. In DÁVID, Radovan a kol. *Dny práva 2010*, 4. ročník mezinárodní konference pořádané Právnickou fakultou Masarykovy univerzity. Brno, 2011, s. 3.

¹⁴⁵ BLAHO, HARAMIA, ŽIDLICKÁ: *Základy římského práva*, s. 134.

nebo i celý majetek. Díky pramenům máme zachovánu stěžejní zásadu manželského majetkového práva, a to skutečnost, že věno nemůže být platně převedeno bez uzavření manželství. Vztah mezi uzavřením manželství a platností předaného věna vyjadřuje následující fragment:¹⁴⁶

Dig. 23, 3, 3 Ulpianus libro 63 ad edictum

Dotis appellatio nojn refertur ad ea matrimonia, quae consistere non possunt: neque enim dos sine matrimonio esse potest. Ubicumque igitur matrimonii nomen non est, nec dos est.

Dig. 23, 3, 3 Ulpianus v 63. knize komentářů K ediktu

Termín věno se nepoužije u těch manželství, která nemohou vzniknout, protože věno ani nemůže existovat bez manželství, takže pokud se nejedná o manželství, nejedná se ani o věno.¹⁴⁷

Pokud nastane případ popsáný ve fragmentu, tedy z důvodu například některé z překážek nevznikne platně manželství, nevznikne tak ani věno a věci, jež byly poskytnuty jako věno, se nestávají manželovým majetkem a nemusí být tedy využita justiniánská *actioe dotis*, ale reivindikační žaloba nebo žaloba z kondikce. Za standartní situace bylo naopak pravidlem, že věci odevzdané jako věno se stávají vlastnictvím manžela:

Dig. 23, 3, 1 Paulus libro 14 ad Sabinum

Dotis causa perpetua est, et cum voto eius qui dat ita contrahitur, ut semper apud maritum sit.

Dig. 23, 3, 1 Paulus ve 14. knize komentářů K Sabinovi

Důvod udělení věna je stálý, a v souladu s vůlí dárce je mezi stranami uzavřeno tak, aby věci, které jej tvoří, zůstaly navždy u manžela.¹⁴⁸

Tím, že věno se stalo vlastnictvím manžela, manžel s ním také mohl volně nakládat. Omezení přinesla až doba principátu, konkrétně legislativa Oktaviána Augusta, jež manželku zakázala zcizování dotálních nemovitostí bez souhlasu manželky. Žena za trvání manželství neměla k věnu žádná práva. Přesto však v pramenech najdeme zmínku o tom, že věno *iure naturali*, tedy podle práva přirozeného, náleží ženě. Myslí se tím obligační nároky na vrácení věna, jež podle pozdějšího práva příslušely manželce po rozvedení manželství. Muž byl tedy povinen dotální věci vrátit, a proto o ně musel pečovat tak, jak pečoval o své vlastní věci.¹⁴⁹

¹⁴⁶ FRIER, Bruce W.; MCGINN, Thomas A. J. *A Casebook on the Roman Family Law*. Oxford: Oxford University Press, 2004, s. 72.

¹⁴⁷ DOSTALÍK, Petr. *Texty ke studiu římského práva soukromého*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, s. 29.

¹⁴⁸ DOSTALÍK: *Texty ke studiu*, s. 29 – 30.

¹⁴⁹ STARÁ: *Několik poznámek...*, s. 3.

Co se týká problematiky úmluv o majetku, jež byl předmětem věna, byla v římském právu ponechána volnost stran, aby obecné předpisy o právu věna libovolně modifikovaly podle svých potřeb. Mohlo se tak stát jen formálním kontraktem (stipulací), později ovšem Justinián připustil i neformální úmluvy, tzv. *pacta dotalia*. Přesto nakonec byla smluvní volnost omezoována a to z důvodu, který nám objasňuje Paulus:

Dig. 23, 3, 2 Paulus libro 60 ad edictum

Rei publicae interest mulieres dotes salvas habere, propter quas nubere possunt.

Dig. 23, 3, 2 Paulus v 60. knize komentářů K ediktu

Stát má zájem na tom, aby věna žen byla zabezpečena, protože jim umožňují sňatek.¹⁵⁰

Důvodem této právní úpravy tedy byla ochrana věna (a můžeme říci, že tedy zprostředkovaně i ochrana manželčina majetku), neboť žena se nemohla vzdát práva na vrácení věna nebo vůbec nějak zhoršit své postavení. Jako neplatné byly prohlášeny úmluvy, které charakteru a účelu věna odporovaly, například úmluva, že muži se nemají hradit nutné náklady na věnný majetek nebo úmluva, že muž musí nahradit plody, které za trvání manželství těžil.¹⁵¹

Za stěžejní zásadu majetkových vztahů mezi manžely je možné označit pravidlo, že převod majetku mezi manžely formou darování je neplatný. Římané se totiž domnívali, že by v opačném případě docházelo k neodůvodněným přesunům majetku mezi rodinami. V době absolutního císařství pronikla do římského práva zvyklost, která má svůj původ na východě říše. Jednalo se o skutečnost, že nejen žena muži, ale i muž ženě dával při sňatku určitý majetek za účelem zajistit ji pro případ ovdovění nebo rozvodu z viny manžela. Ze zvyklosti se vyvinula právní instituce známá jako *donatio ante nuptias* (darování před manželstvím). Na tento institut se původně vztahovaly obecné předpisy o darování, takže darování realizovaná za trvání manželství platná nebyla. V průběhu vývoje a společenských změn byly postupně připuštěny výjimky. Darování mohlo být zvětšeno již za trvání manželství. Vývoj dosáhl svého vrcholu, když Justinián dokonce dovolil darování zřídit i po sňatku. Souběžně s touto novou úpravou odpadla i omezení platná pro „obyčejné“ darování a celá úprava byla přizpůsobena právnímu režimu věna. Výsledek vývoje byl tedy následující: darovaný majetek zůstával po dobu trvání manželství ve vlastnictví muže, ženě připadl až na případ manželovy smrti nebo rozvodu, který zavinil manžel.¹⁵²

¹⁵⁰ BLAHO, HARAMIA, ŽIDLICKÁ: *Základy římského práva*, s. 134 – 136.

¹⁵¹ Tamtéž; FRIER, MCGINN: *A Casebook...*, s. 72.

¹⁵² STARÁ: *Několik poznámek...*, s. 4 – 5; SOMMER, Otakar; SPÁČIL, Jiří. *Učebnice soukromého práva římského. Díl II., Právo majetkové*. 2. nezměň. vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2011, s. 164 – 165.

V roce 206 n. l. byla povolena konvalescence daru, jež byl realizován mezi manžely, a to za podmínky, že dárce tento svůj dar neodvolal do své smrti. Na tyto případy bylo nahlíženo jako na *mortis causa donatio*. Tato úprava byla přijata v podobě *oratione divi Severi* a zapříčinila velký spor mezi klasickými římskými právníky. Spor se týkal skutečnosti, zda se tato konvalescence vztahuje i na darovací smlouvy, u kterých ještě nedošlo k odevzdání daru, nebo pouze na již učiněné dary. Ulpianus se přiklonil k názoru Papiniána:

Dig. 24, 1, 23 Ulpianus libro sexto ad Sabinum

Papinianus recte putabat orationem divi severi ad rerum donationem pertinere: denique si stipulanti spondisset uxori suae, non putabat conveniri posse heredem mariti, licet durante voluntate maritus decesserit.

Dig. 24, 1, 23 Ulpian v 6 knize komentářů K Sabinovi

Papiniánus má správně za to, že *oratio divi Severi* se vztahuje k darovaným věcem. A dokonce, jestliže (manžel) stipulující slíbil své manželce, neměl (Papiniánus) zato, že nebude moci onu věc dědic vymáhat žalobou (nastupovat pořadem práva), jakoby manžel zemřel a jeho vůle stále trvala.¹⁵³

Ovšem v jednom aspektu se názor Papiniána a Ulpiana liší. Papinián vyžadoval k platnosti darování faktické předání daru, pokud k němu nedošlo, darování jako by nebylo naplněno. Podle Ulpiana postačí, že se manžel k darování zavázal stipulací.¹⁵⁴

4.4 Exkurs realizace právních norem v praxi podle neprávních pramenů

V této podkapitole je proveden exkurs do realizace právních norem v praxi. Z důvodu omezeného rozsahu práce byl vybrán jeden právní institut, který byl podroben zkoumání, konkrétně bylo zjišťováno, jak byl právně zakotven v římském právu a tato zjištění následně srovnávána s tím, jak se daná norma realizovala v praxi. Pro tyto účely jsem vybrala institut manželské překážky – příbuzenství. Pro tento institut jsou totiž příznačné střídající se změny právních názorů v průběhu společenského vývoje, a proto by jeho realizace v životě římských obyvatel mohla být zajímavá. Jako hlavní právní pramen byly využity Gaiovy Instituce, informace o faktickém naplňování dané normy byly naopak čerpány z neprávních pramenů.

Této právní problematice se věnoval především Gaius, který ve své Učebnici uvádí základní charakteristiku:

Gai Inst. 1, 58-59

¹⁵³ DOSTALÍK: *Texty ke studiu...*, s. 36 – 37; SKŘEJPEK: *Římské právo...*, s. 61.

¹⁵⁴ DOSTALÍK: *Texty ke studiu...*, s. 36 – 37.

Non tamen omnes nobis uxores ducere licat; nam a quarundam nuptiis abstinere debemus. Inter eas enim personas quae parentum liberorumve locum inter se optinet, nuptiae contrahi non possunt, nec inter eas conubium est...; et si tales personae inter se coierint, nefarias et incestas nuptias contraxisse dicuntur.

Gai Inst. 1, 58-59

Není nám ovšem dovoleno, abychom pojali za manželku každou ženu; neboť některých sňatků se musíme odříci. Mezi těmi osobami totiž, které stojí ve vzájemném vztahu rodičů a dětí, nemůže být sňatek uzavřen a neexistuje mezi nimi ani conubium...; a jestli se takové osoby mezi sebou spojí, řekne se, že uzavřely zločinný a krvesmilný sňatek.¹⁵⁵

I přesto, že se v minulosti vedly dlouhé spory, dnes už není žádných pochybností o tom, že příbuzným v pobočné linii zakazovalo starořímské právo uzavřít manželství až do šestého stupně příbuzenství.¹⁵⁶ Po roce 201 př. n. l. došlo k velkým změnám, mezi ty nejpodstatnější patří častá manželství bratranců a sestřenic.¹⁵⁷ I když právní historikové nemohou ještě bez problémů konstatovat všeobecnou rozšířenost těchto typů manželství, prokázána je však jejich obvyklost. Tyto sňatky neupoutávaly přílišnou pozornost veřejného mínění a morálky ani v období před koncem republiky.¹⁵⁸

Vývoj dokonce dospěl do té fáze, že samotný představitel říše a boha na zemi samolibně posouvá jistou morální hranici této problematiky ještě dál. Učinil tak císař Claudius svým rozhodnutím vzít si za manželku bratrovu dceru Agrippinu. Gaius dodává, že po tomto precedentu římského panovníka právo na jedné straně dovolilo uzavřít *matrimonium iustum* s bratrovou dcerou, na druhé straně jej zakázalo se sestřinou dcerou nebo tetou.¹⁵⁹

Gai Inst. 1, 62

Fratris filiam uxorem ducere licet, idque primum in usum venit, cum divus Claudius Agrippinam, fratris sui filiam uxorem duxisset; sororis vero filiam uxorem ducere non licet. Et haec ita principalibus constitutionibus significantur.

Gai Inst. 1, 62

¹⁵⁵ GAIUS: *Učebnice...*, s. 54 – 55.

¹⁵⁶ A to díky svědectví Tita Livia. In TREGGIARI, Susan. *Roman Marriage. Iusti Coniuges from the Time of Cicero to the Time of Ulpian*. Oxford: Oxford University Press, 1991, s. 109.

¹⁵⁷ LIVIUS, Titus. *Dějiny VI*. Praha: Svoboda, 1976, s. 42.

¹⁵⁸ VRANA: *Matrimonium...*, s. 45 – 46.

¹⁵⁹ VRANA: *Matrimonium...*, s. 46; GRANT: *Dějiny antického Říma...*, s. 253; TACITUS, Publius Cornelius. *Z dějin císařského Říma*. 2. přepr. vydání. Praha: Svoboda, 1976, s. 438.

Vzít si za manželku bratrovu dceru je dovoleno; a poprvé to vešlo v užívání, když si božský Claudius bral za ženu Agrippinu, dceru svého bratra. Avšak vzít si za ženu dceru sestry dovoleno není. A to všechno je tak stanoveno císařskými konstitucemi.¹⁶⁰

Další změna právního názoru přišla v souvislosti s manželským svazkem příbuzných ve třetím stupni, který za hrdelní zločin označili císaři Constantius a Constans. Theodosius chápe manželství bratranců a sestřenic jako nezákonné, avšak opětovná legalizace přišla od roku 405. Na základě právní zásady, která je již v historii římského práva definitivně akceptovaná, jsou povolena manželství osobám v poboční linii za podmínky, že ani jedna z nich není příbuznou v prvním stupni společnému předkovi. Z této zásady tedy vyplývá zákaz sňatku nejen strýce a neteře, tety a synovce, ale i prastrýce a praneteře.¹⁶¹

V případě, že příbuzenství z pobočné linie vzniklo na základě adopce, nebylo manželskou překážkou, pokud emancipace osvobodila jednu ze stran z *potestas*. Například uzavřít řádné manželství může bratr se svojí adoptivní sestrou, a to za podmínky emancipace jednoho z nich.¹⁶²

Gai Inst. 1, 61

Sane inter fratrem et sororem prohibita sunt nuptiae, sive eodem patre eademque matre nati fuerint, sive alterutro eorum: sed si qua per adoptionem soror mihi esse coeperit, quamdiu quidem constat adoptio, sane inter me et eam nuptiae non possunt consistere; cum vero per emancipationem adoptio dissoluta sit, potero eam uxorem ducere; sed et si ego emancipatus fuero, nihil impedimento erit nuptiis.

Gai Inst. 1, 61

Mezi bratrem a sestrou je sňatek samozřejmě zakázán, (a to) ať již by pocházeli od téhož otce a téže matky, anebo od jednoho z nich. Stane-li se však nějaká (žena) mou sestrou skrze osvojení, nemůže pochopitelně mezi námi vzniknout manželství, ovšem jen tak dlouho, dokud osvojení trvá. Bylo-li by však osvojení zrušeno emancipací, mohu si tu (ženu) za manželku vzít. Ale sňatku nebude nic stát v cestě ani (tehdy), budu-li emancipován já.¹⁶³

Příbuzenský vztah z ukončeného manželství netvořil žádnou překážku až do konce republiky a po dlouho dobu měl účinky jen v přímé linii. Cicero ve své řeči na obranu Aula Cluentia¹⁶⁴ uvádí, že matka Cluentia se provdala za svého bývalého zeťe, ale Gaius prohlašuje

¹⁶⁰ GAIUS: *Učebnice...*, s. 54 – 55.

¹⁶¹ VRANA: *Matrimonium...*, s. 46; MARCELLINUS, Ammianus. *Dějiny Římské říše za soumraku antiky*. 2. přepr. vydání. Praha: Arista, Baset, 2002, s. 509 – 511.

¹⁶² VRANA: *Matrimonium...*, s. 46.

¹⁶³ GAIUS: *Učebnice...*, s. 54 – 55.

¹⁶⁴ Cicero *pro Cluentio*, 5, 14. In VRANA: *Matrimonium...*, s. 46.

podobný svazek za nezákonný.¹⁶⁵ Analogii lze najít i u Ulpiana, který se zmiňuje o pravidle, jenž vylučuje manželství mezi snoubenkou a otcem nebo synem snoubence.¹⁶⁶ Císaři Valentinián a Theodosius zakázali manželství s manželkou zemřelého bratra nebo se sestrou zemřelé manželky v roce 393. Stejně tak nebylo možné podle justiniánského práva manželství s nevlastní dcerou nebo synem, ale děti manželů z jiných manželství mohli navzájem spolu sňatek uzavřít. Manželský svazek mezi osobami v rámci zakázaných stupňů příbuzenství byl neplatný a považovaný tak za *incestum*. Trestem za tento čin bylo svržení pachatelů z Tarpejské skály. V souvislosti s výkonem této sankce vznikl známý spor právních škol v 1. století n. l., který se konkrétně týkal toho, zda žena, která přežila pád, se může znovu svrhnout ze skály či nikoliv. Podle názoru docenta Vrány by opakování už jednou vykonaného trestu bylo *rigor iuris et contra benignitas*.¹⁶⁷ Díky Tacitovi víme, že tento trest nařídil císař Tibérius proti Sextovi Mariovi.¹⁶⁸

¹⁶⁵ Fragment: Gai Inst. 1, 63.

¹⁶⁶ Fragment: Ulp. Dig. 24, 3, 12, 1 – 2.

¹⁶⁷ „Rigor iuris“ znamená přísnost či tvrdost práva, „contra benignitas“ znamená proti laskavosti. In KINCL, Jaromír. *Dicta et regulae iuris aneb právnícké mudrosloví latinské*. Praha: Karolinum, 1990, s. 238. Dnes bychom mohli tento termín vyložit jako „zmírnění tvrdosti práva“.

¹⁶⁸ VRANA: *Matrimonium...*, s. 46 – 47; TACITUS: *Z dějin...*, s. 79.

5. Postavení ženy jako dcery se zaměřením na otcovskou moc

V čele římské rodiny stál otec (*pater familias*), který jako jediný v rodině byl osobou *sui iuris*, tedy měl plnou způsobilost k právům. Byl to nejstarší mužský ascendent, hlava celé rodiny a všichni její ostatní členové mu podléhali. Při smrti *patera familias* se všichni jeho synové, jež byli v přímé moci, stávali *patres familias*. Držel v rukou veškerý rodinný majetek a rozhodoval o něm. Byl nadán mnohými pravomocemi, které mu zpočátku příslušely absolutně a doživotně, mírněně byly jen obyčejem a mravem. Termín *manus*¹⁶⁹ označoval jeho moc nad manželkou, *patria potestas*, jež byla nejdůležitější, zase nad dětmi. Třetí klíčový termín charakterizující moc nad rodinným majetkem (*mancipium*) původně zahrnoval i moc nad členy rodiny.¹⁷⁰

Pater familias musel být římským občanem, ale sám děti mít nemusel nebo naopak sám mohl být dítětem. Také v právnickém jazyce mohl titul *pater* nebo *pater familias* označovat muže, který ještě neměl děti, nebyl ženatý a ani dokonce nemusel mít věk pro uzavření manželství.¹⁷¹

Dig. 1, 6, 4 Ulpianus libro primo institutionum

... Patres familiarum sunt, qui sunt suae potestatis sive puberes sive impuberes ...

Dig. 1, 6, 4 Ulpian v 1. knize Institucí

... Otcové rodiny jsou ti, kdož jsou pod vlastní moci, ať už jsou nezletilí nebo zletilí ...

Dig. 50, 16, 195, 5 Ulpianus libro 46 ad edictum

Mulier autem familiae suae et caput et finis est.

Dig. 50, 16, 195, 5 Ulpianus v 46. Knize k ediktu

Žena je začátkem i koncem své rodiny.

V římském právu lze najít několik institutů, které jsou jeho typickým rysem a byli jeho nedílnou charakterovou součástí po mnohá staletí. Jedním z nich je právě *patria potestas* neboli otcovská moc, doživotní a absolutní. Byla typická pouze pro starověký Řím, kde byla považována za *ius proprium civium Romanorum*, tedy za „vlastní právo římských občanů“, nejdůležitější a nejtypičtější složka jednotné moci hlavy římské rodiny. Důležité je zmínit, že otcovská moc se vztahovala na všechny děti bez rozdílu věku, na děti pokrevní i osvojené, v tomto ohledu římské právo nedělalo žádné rozdíly. V archaickém právu byla *patria potestas* omezena jen mravem, obyčejem a sakrálním právem, dohled vykonával cenzor. Později se však stává mocí ochrannou, neboť její nositel je povinen ji vykonávat k ochraně jemu

¹⁶⁹ Manus popisuje především Gai Inst. 1, 49 a 1, 111.

¹⁷⁰ BOHÁČEK: *Nástin přednášek...III.*, s. 7, 10 – 13; BARTOŠEK: *Dějiny římského práva...*, s. 151 – 152.

¹⁷¹ COULANGES: *Antická obec*, s. 87.

podřízených osob. V tomto aspektu můžeme spatřovat historický vývoj v právním pojetí otcovské moci. V nejstarších dobách byla *patria potestas* právem otce římské rodiny, později se postupně během vývoje mění z práva na povinnost, jejímž obsahem je poskytování ochrany svým dětem.¹⁷²

Nejlépe charakterizuje otcovskou moc Gaius ve své Učebnici, kde uvádí všechny její podstatné znaky:

Gai Inst. 1, 55

Item in potestate nostra sunt liberi nostri, quos iustis nuptiis procreavimus. Quod ius proprium civium Romanorum est; fere enim nulli alii sunt homines, qui talem in filios suos habent potestatem, qualem nos habemus...

Gai Inst. 1, 55

V naší pravomoci jsou dále naše děti, které jsme zplodili v řádném manželství. Je to právo vlastní občanům římským; neboť sotva se najdou lidé, kteří by nad svými dětmi měli takovou pravomoc, jakou máme my.¹⁷³

Patria potestas se skládala z několika složek, dílčích otcovských oprávnění:

1. *Ius vitae necisque* znamenalo právo rozhodovat o životě a smrti dítěte. Otec ovšem neměl při výkonu nejtěžších trestů nad svými dětmi zcela neomezenou libovůli, byl mravně povinen v těchto případech vyslechnout názor nejbližších příbuzných, jež tvořili *iudicium domesticum*,¹⁷⁴ v opačném případě se vystavoval výtce cenzora.

2. *Ius exponendi* neboli právo odložit novorozeně v praxi znamenalo oprávnění otce podle své libovůle narozené dítě přijmout nebo odložit. Podle zákona XII desek byl otec dokonce povinen odložit novorozeně, které se narodilo znetvořené. I když se zdá toto právo barbarské, není ve sporu se zásadami, na kterých je rodina založena. Příbuznost totiž nestačí pro vstup do posvátného kruhu rodiny, je nutné svolení otce a zasvěcení kultu.¹⁷⁵

3. *Ius noxae dandi* bylo právo vydat provinilé dítě poškozenému, aby si u něj odpracovalo způsobenou škodu. Vydaný syn nebo dcera se tak dostávali do postavení osoby *in mancipio*, tedy postavení zcela závislého.

¹⁷² BOHÁČEK: *Nástin přednášek...III.*, s. 12 – 13; BARTOŠEK: *Dějiny římského práva...*, s. 151 – 152.

¹⁷³ GAIUS: *Učebnice...*, s. 52 – 55.

¹⁷⁴ Domácí soud, rodinná rada, v závažných případech ještě posílená kromě nejbližších příbuzných i přáteli a sousedy (*consilium propinquorum et amicorum*); tato rada nesoudila provinilce, ale představovala veřejnost, byť omezenou; typicky se tento institut používal při rozhodování o *ius vitae necisque* nebo o spáchání *adulteria* ze strany manželky či dcery. In BARTOŠEK: *Encyklopedie římského práva*, s. 191; SKŘEJPEK: *Moc bez hranic...*, s. 549 – 551.

¹⁷⁵ K bodu 1 a 2 srov. fragment Dionysios 2, 15 – v práci na s. 16 – 17.

4. *Ius vendendi* umožňovalo prodat dítě do otroctví nebo do osobní závislosti. Pokud k prodeji syna došlo třikrát, *patria potestas* tím zanikla bez dalšího. U ostatních členů rodiny postačoval jeden prodej.¹⁷⁶

5. Právo provdat dceru, tedy přenechat jinému moc, kterou nad ní otec má.

6. Právo umírajícího určit poručníka své ženě a dětem.

7. *Ius vindicandi* znamenalo právo požadovat dítě na tom, kdo je zadržoval.¹⁷⁷

Otcovská moc vznikala několika možnými způsoby: narozením dítěte zplozeného v platném manželství, pokud otec i dítě jsou římskými občany; dále osvojením (*adrogatio*, *adoptio*) a v neposlední řadě pomocí *legitimatio*.¹⁷⁸ Co se týče případů zániku *patria potestas*, docházelo k němu smrtí otce nebo dítěte (případně ztrátou římského občanství), propuštěním neboli emancipací dítěte, adrogací otce nebo adopcí dítěte a konečně případy, kdy dítě dosáhne vysoké hodnosti, například ze syna se stane *flamen Dialis*, z dcery *virgo Vestalis*.¹⁷⁹

Dcera (stejně jako syn i manželka) byla svobodným členem římské rodiny, ale byla na svých právech různě omezena. Rozsah tohoto omezení se lišil v jednotlivých právních oblastech. Nejméně intenzivní omezení právního postavení dcery pod otcovou mocí bylo v právu trestním (sakračním), kde dcera byla plně odpovědná. Naopak procesně byli tito výše jmenovaní členové rodiny úplně nezpůsobilí, v soukromoprávní rovině byli na otci plně závislí. Jak je již v této práci zmíněno, pokud syn chtěl uzavřít platné manželství, musel k němu získat výslovný otcův souhlas. V tomto případě se jeho manželka a děti dostávaly do zvláštního postavení, kdy prakticky byly podřízeny dvěma osobám. Podléhaly totiž jak dospělému synovi, který se souhlasem svého otce uzavřel manželství, výkon moci nad nimi ovšem náležel otci rodiny (*pateru familias*). Tato situace nastávala z důvodu, že otec zpravidla vyhradil dospělému synovi omezenou sféru volné působnosti, kam především náležela již zmíněná moc nad manželkou a dětmi, a dále i samostatné hospodaření s oddělenou částí rodinného majetku.¹⁸⁰

Právní postavení dcery bylo v praxi tíživější a méně svobodné ve srovnání s postavením syna, protože dívka neměla šanci získat výhody, kterých se dostávalo dospělému synovi – vojákovi. Narození dívky nenaplňovalo účel sňatku, neboť dívka nemohla pokračovat

¹⁷⁶ SKŘEJPEK: *Texty ke studiu...*, s. 17.

¹⁷⁷ BARTOŠEK: *Dějiny římského práva...*, s. 152; COULANGES: *Antická obec*, s. 88 – 92; SKŘEJPEK: *Moc bez hranic...*, s. 549 – 553.

¹⁷⁸ Změna osobního stavu, kterou dítě z konkubinátu nabývá se svým souhlasem postavení dítěte manželského. In BARTOŠEK: *Encyklopedie římského práva*, s. 216. Viz podkapitola 4.2 Concubinatus a contubernium.

¹⁷⁹ Vestálky byly jedinými ženami v celé římské říši, jež byly osobami *sui iuris*, a nebyli tak podrobena ničím moci. Podrobněji o této problematice viz kapitola 8. Žena v předpisech týkajících se náboženství.

SKŘEJPEK: *Moc bez hranic...*, s. 550.

¹⁸⁰ BARTOŠEK: *Dějiny římského práva...*, s. 151 – 152; BLAHO, REBRO: *Římské právo*, s. 172.

v rodinném kultu. V den svatby se „zřekla“ své rodiny a kultu svého otce, vstupovala do rodiny nové. Rodina, stejně jako rodinný kult, mohl pokračovat pouze přes mužské potomky, žádoucí tedy byli synové. Principem staré římské rodiny nebylo pouze pokrevní příbuzenství. Důkazem této skutečnosti je, že emancipovaný syn nebo vdaná dcera úplně přestávají být její součástí.¹⁸¹

Výše uvedené dílčí složky otcovské moci a vůbec celé rodinné právo jsou právem historicky nejdříve zavedeným, živoucím, silně zakořeněným v mravech a upevněným všeobecným přijetím. Staré rodinné právo totiž nebylo dílem jednoho zákonodárce, naopak se zákonodárci „vnutilo“, neboť se zrodilo právě v rodině. Zrodilo se velmi aktivně a zcela utvořené ze starých principů a vyplynulo z náboženských představ, které byly všeobecně přijaty římským národem a vládlo nad jejich myslí a vůlí. Římské zákony říkají, že dcera je přirozeně podřízena svému otci; když otec zemře, je podřízena svým bratrům a agnátům; když se vdá, je pod ochranou manžela; když manžel zemře, nevrací se ke své vlastní rodině (vrací se jen v případě rozvodu).¹⁸²

¹⁸¹ COULANGES: *Antická obec*, s. 40, 51 – 52.

¹⁸² Tamtéž, s. 84 – 85.

6. Postavení ženy jako matky

V této kapitole je pojednáno především o postavení matky ve vztahu k jejím dětem.

Jak je již uvedeno v předcházejících kapitolách, matka římské rodiny požívala stejného soukromoprávního postavení jako dcera (*filiae loco*). Termín *mater familias* bylo pouze její čestné označení, vyjadřující to, jak byla ve společnosti vážená a jaké jí byly přiznány společenské funkce (ochránkyně rodinného krbu).¹⁸³

Právní postavení matky bylo zvláště významné, protože bylo rozhodující nejen pro ni samotnou, ale také pro postavení jejích dětí. V tomto ohledu je třeba rozeznávat dvě základní situace. V případě dětí narozených z řádného římského manželství bylo rozhodující právní postavení jejich otce. Děti narozené mimo manželství naopak sledovaly právní postavení matky. Jak uvádí profesor Blaho, z této skutečnosti vyplývá tradiční rozlišování manželských a nemanželských dětí v římském právu, kdy toto rozlišování po dlouho dobu přetrvávalo v evropském soukromém právu:

Dig. 1, 5, 19 Celsus libro vicensimo nono digestorum

Cum legitimae nuptiae factae sint, patrem liberi sequuntur; volgo quaesitus matrem sequitur.

Dig. 1, 5, 19 Celsus v 29. knize svých Digest

Jestliže bylo uzavřené plnoprávné manželství, tak děti sledují otce, nemanželské dítě sleduje matku.¹⁸⁴

Z výše uvedeného pravidla také vyplývá určování právního statutu dětí narozených ze vztahu svobodného člověka a otroka. Jak nám říká Gaius ve své Učebnici, pokud dítě vzejde ze vztahu svobodné ženy a otroka, je svobodné. Zcela opačná je situace v případě, kdy matka dítěte je otrokyně a otec svobodný občan, v tomto případě je dítě rovněž otrokem a patří pánovi matky:

Gai Inst. 1, 82

Illud quoque his consequens est, quod ex ancilla et libero iure gentium servus nascitur, et contra ex libera et servo liber nascitur.

Gai Inst. 1, 82

V souladu s touto zásadou je rovněž (pravidlo), že z otrokyně a svobodného se podle „práva národů“ rodí otrok a naopak ze svobodné a otroka se rodí svobodný.¹⁸⁵

Po přijetí *Lex Iulia de maritandis ordinibus* a *Lex Iulia et Pappia Poppea* docházelo k případům, kdy v důsledku nabytí svobody matky se zrovnoprávnilo postavení jejích

¹⁸³ STARÁ: *Žena v římském právu*, s. 375 – 376.

¹⁸⁴ BLAHO, VAŇKOVÁ: *Corpus Iuris Civilis...*, s. 84.

¹⁸⁵ GAIUS: *Učebnice...*, s. 62 – 63.

nemanželských dětí s těmi manželskými. Tato tendence posilovat právní postavení nemanželských dětí pokračovala i v době vlády císaře Justiniána, kdy se zákonnými dětmi mohly stát také děti zrozené z otrokyně za předpokladu, že je jejich otec dekurion, který sám neměl legitimní děti, zapsal do kurie.¹⁸⁶

Pro vztah mezi matkou a dítětem je charakteristický institut *bona materna*, jde o majetek dítěte zděděný po matce. Na předmětném majetku měl otec od vlády Konstantina *ususfructus* a správu, zatímco ostatní funkce vlastnictví a samotná podstata majetku zůstávala zachována dítěti. Po otcově smrti připadala *bona materna* dítěti a nikoli do otcovy pozůstalosti. Šlo tedy o vytvoření jistého „děleného vlastnictví“ mezi otcem a dítětem. V pozdějších dobách platila tato úprava i pro všechno, co dítě nabylo bezplatně od své matky nebo jejích ascendentů.¹⁸⁷

¹⁸⁶ REBRO, Karol. *Konkubinát v práve rimskom od Augusta do Justiniána*. Bratislava: Nákladom právnickej fakulty Slovenskej univerzity, 1940, s. 57, 95.

¹⁸⁷ BARTOŠEK: *Dějiny římského práva...*, s. 162.

7. Žena v předpisech týkajících se náboženství

Kult bohyně Vesty má svůj původ již v nejstarších dobách. Vesta byla starým božstvem domácího krbu, symbol posvátnosti a věčnosti rodinných vztahů. Byla uctívána v každém domě a jejím oltářem byl domácí krb. Za vlády krále Numy Pompilia jí bylo zasvěceno samostatné obydlí, ve kterém plál věčný oheň. Tento chrám nebyl volně přístupný, muži do něj nesměli vstoupit vůbec a ženy jen jeden den v roce před svátkem zvaným *Vestalie*, kdy byl obřadně čištěn. Službu této bohyni vykonávaly zvláštní kněžky, jejichž sbor se udržel až do roku 394 n. l.¹⁸⁸

V jihovýchodním rohu Fora stála svatyně a klášterní budova těchto kněžek. V této svatyni kněžky střežily posvátný oheň, který měl velmi starý a magický význam. Mohly o něj totiž pečovat výlučně jen neposkvrněné panny. Na tuto funkci byly kladeny velmi přísné požadavky. Vybíráno bylo šest dívek ve věku mezi 6 až 10 lety pocházejících z nejvznešenějších patricijských rodin Říma, jejichž oba rodiče ještě žili. Dále dívky nesměly být emancipovány (ani jejich otec), musely být pod otcovskou mocí, a jak říká Festus, jejich otec navíc nesměl vykonávat nečestné povolání.¹⁸⁹

Jejich služba, ke které se zavazovaly, trvala 30 let. Ve službě mohly být ženy nejvýše do 40 let věku a jako jediná kněžská hodnost nebyla doživotní. Po celou dobu trvání služby se kněžky nesměly provdat a samozřejmě ani přijít o panenství. Pokud by se tak stalo, toto provinění vestálek patřilo k nejzávažnějším náboženským proviněním, jež ohrožovala základ harmonického soužití Římanů s bohy. Jak říká Ovidius, trestem pro kněžku bylo zazdění zaživa a její svůdce byl umrskán k smrti. Podle maďarského historika Ürögdi Györgyho, jež se věnoval při svém výzkumu především antickému Římu, byl tento trest vykonán během celé více než tisícileté historie Říma snad jen desetkrát. Provinění kněžek vždy nespočívalo jen ve ztrátě panenství, k jejich potrestání často stačilo, pokud svým chováním zavdaly podezření z nemravného či nevázaného života nebo pokud nechaly vyhasnout posvátný oheň. Trest v tomto případě byl mírnější, postačovalo často zbičování.¹⁹⁰

Představenou kolegia vestálek byla nejstarší z nich (*virgo vestalis maxima*). Kněžky se učily komplikovaným obřadům, vychovávaly své budoucí nástupkyně a pečovaly o věčný oheň. Jeho vyhasnutí bylo totiž považováno za nepříznivé znamení pro celý stát (tzv. *prodigium*). Další jejich úkoly souvisely s domácími pracemi, jež měly symbolický význam

¹⁸⁸ SKŘEJPEK: *Ius et religio...*, s. 199.

¹⁸⁹ Tamtéž, s. 199 – 202; ÜRÖGDI: *Tak žil starý Řím*, s. 56.

¹⁹⁰ Tamtéž

pro udržování řádu v římském státě. Tyto kněžky měly stejné postavení ve státním kultu jako hospodyně v domácnosti.¹⁹¹

Za tuto službu byly velmi vážené a požívaly mnoho společenských i právních privilegií. Na veřejnosti je doprovázel jeden liktor, měly vyhrazeny čestná sedadla v divadle i při hrách a při slavnostech byly vždy v čele. Přísný Caesarův zákon jim dovoľoval projíždět ve dne městem v kočáře, a pokud je potkal konzul, i tento první úředník Říma jim musel uhnout z cesty. Tradice říká, že když vestálka náhodou zahlédla při projížděce odsouzeného zločince vedeného na popravu, musel být okamžitě propuštěn, neboť sám pohled čisté kněžky viníka očišťoval.¹⁹²

Rituálním sňatkem dívky, jež prováděl nejvyšší pontifik, se tato zasvěcovala Vestě a zároveň se zbavovala moci svého otce, nepodléhala tedy již jeho *patria potestas*. Tímto slavnostním obřadem se vestálky dostávaly do postavení plně svéprávných osob (*personae sui iuris*). Odrazem tohoto postavení bylo například právo dědit ze závěti a na rozdíl od ostatních žen nepotřebovaly mít poručníka. Dále také mohly svědčit a pro velkou úctu byly často vyzývány, aby se účastnily pořizování testamentů a uzavírání smluv. Další výsady jim byly přiznány také v oboru práva trestního. Stejně jako tribunové lidu byly i vestálky nedotknutelné (*personae sacrosanctae*), a proto stíhal trest smrti každého, kdo by je urazil. Obydlí vestálek bylo taktéž nedotknutelné, a proto zde byly často ukládány důležité soukromé listiny.¹⁹³

Konkrétní ustanovení týkající se postavení kněžek bohyně Vesty spadají již do nejstarších dob římského státního zřízení. První je připisováno druhému římskému králi, druhé bylo zařazeno na pátou desku decemvirální kodifikace:

Plut. Numa 10: Magnos (Vestalibus) dedit honores, inter quos testandi vivo patre ius, et reliqua sine tutore agendi, ut viverent ad exemplum matrum trium liberorum.

Plut. Numa 10: (Vestálkám) přiřkl velké pocty, mezi nimi právo poříditi závěť za života otce a ostatní záležitosti spravovat bez souhlasu poručníka stejně jako matky tři dětí.¹⁹⁴

V 1, Gaius I, 144-145: Veteres ... voluerunt feminas, etimasi perfectae aetatis sint, in tutela esse; ... exceptis virginibus Vestalibus, quas ... liberas esse voluerunt; itaque etiam lege XII tabularum cautum est.

¹⁹¹ ÜRÖGDI: *Tak žil starý Řím*, s. 56; SKŘEJPEK: *Ius et religio...*, s. 199 – 200.

¹⁹² Tamtéž; tamtéž, s. 200 – 201.

¹⁹³ SKŘEJPEK: *Ius et religio...*, s. 201.

¹⁹⁴ SKŘEJPEK: *Postavení žen...*, s. 52, 60.

Gaius I, 144-145: Předkové ... rozhodli, že ženy, i kdyby byly dospělé, mají být pod poručenstvím; ... vyjma Vestiny panny, které ... chtěli mít svobodné; tak je také stanoveno zákonem XII desek.¹⁹⁵

Obě tato ustanovení pojí společné znaky. Za první, týkají se úzké skupiny žen - kněžek vestálek a za druhé, což je velmi důležité, jsou důkazem zcela výjimečné právní úpravy postavení žen ve starověkém Římě. Z těchto norem můžeme vyložit, že vestálky mají postavení osob *sui iuris* a že nespádají pod obecnou povinnost žít pod příkazy poručníka. Dále tato ustanovení nepřímou říkají, že všechny ostatní ženy poručníka potřebují.¹⁹⁶

¹⁹⁵ SKŘEJPEK: *Postavení žen...*, s. 52, 60.

¹⁹⁶ Tamtéž, s. 53.

8. Žena ve veřejném prostoru

Jak je uvedeno již na více místech v této práci, život římské ženy ve veřejném prostoru a společnosti byl do značné míry okleštěný. I když byly ženy svobodnými římskými občankami, jejich veřejný život provázela řada omezení a oproti mužům měly zřetelně horší postavení. Ženy se nemohly účastnit žádného typu shromáždění, nesměly vykonávat veřejné úřady a v souvislosti s tím neměly ani přístup ke správě státu. Ženám byla i zapovězena účast na veřejném náboženském životě, výjimkami byla jen úzká skupinka žen (vestálky, manželky vysoce postavených kněží).¹⁹⁷

Ženy měly omezenou také svéprávnost. Jejich každodenní život byl krácen mnohými zákazy, tak například nesměly svědčit při mancipaci, neměly způsobilost k poručenství, neměly také žádnou pravomoc nad svými dětmi, která by byla alespoň podobná institutu moci otcovské. Dále byla pro ženy vyloučena možnost adopce, adrogace, zastupování jiného, obhajovat ve sporu jinou stranu, vypovídat i svědčit při testamentu, až na výjimky nemohly podávat žaloby. Další omezení a zákazy se odvíjely od skutečnosti, zda žena byla osobou *sui iuris* nebo *alieni iuris*. Základní rozdíl spočíval v možnosti zavazovat se smlouvami. Žena *sui iuris* se mohla smlouvou zavázat, ale vždy k tomu potřebovala souhlas svého poručníka. Zato žena *alieni iuris* neměla majetkovou způsobilost vůbec, veškerý majetek, který nabyla, připadal osobě, pod jejíž mocí se nacházela.¹⁹⁸

Aby bylo výše uvedené tvrzení podpořeno také prameny, je třeba uvést Justiniánské Instituce, které říkají, že mezi osoby nezpůsobilé podat žalobu na soud ve prospěch nebo namísto jiného náleží vojáci, ženy a osoby postižené infamií. Druhou podporu uvedeného tvrzení představují Ulpiánovy fragmenty ve třetí knize Digest, v titulu o podávání procesních návrhů. Ulpián zde zařazuje kromě žen také děti, osoby slepé, němé, hluché, osoby odsouzené za úmyslné trestné činy, osoby, které se nechaly najmout jako gladiátoři a osoby stížené infamií.¹⁹⁹

¹⁹⁷ SKŘEJPEK: *Postavení žen...*, s. 51.

¹⁹⁸ STARÁ: *Žena v římském právu*, s. 375 – 376; SKŘEJPEK, Michal. *Římské soukromé právo: systém a instituce*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011, s. 54 – 55.

¹⁹⁹ VRANA, Vladimír. Ženy – nežadúca spoločnosť podľa rímskeho práva?! In BUBELOVÁ, Kamila (ed). *Ius Romanum, Sborník ze IV. konferencie právnických romanistů ČR a SR na téma Diskriminace v římském právu*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2002, s. 21.

8.1 Tutela mulierum

Pro římské právo je příznačné, že byla poskytována ochrana (*tutela*) určitým skupinám osob *sui iuris*, které mají omezenou právní způsobilost, takže si nemohou samy obstarávat své záležitosti. Jde o dvě skupiny osob – nedospělci a ženy. Tato práce se zaměřuje pouze na institut poručenství nad ženami (*tutela mulierum*).

Způsoby vzniku poručenství nad ženami byly totožné jako u poručenství nad nedospělci. Především poručníka mohl *pater familias* určit ve své závěti ženě, která se po jeho smrti stávala osobou *sui iuris* (*tutor testamentarius*). V případě, že k tomuto určení v závěti nedošlo, nastupovalo zákonné poručenství (*tutela legitima*) a poručníkem se stal nejbližší agnát. Základní odlišnost mezi výše zmíněnými dvěma druhy poručenství spočívá v tom, že poručenství nad ženami nekončí dospělostí ženy a je mnohem omezenější než *tutela impuberum*. Tutor neměl práva ani nad osobou ženy a ani nad jejím majetkem. Jeho schválení bylo vyžadováno jen u některých závažných jednání. Tato jednání, jež vyžadovala souhlas tutora, byla především starými institucemi civilního práva (jako například *confarreatio*, *coemptio*, *mancipatio*, *manumissio* a další), a proto ztrácel institut tutely stále více praktického významu. Poručenství nad ženami *sui iuris* mělo ten charakter, že spíše chránilo zájmy poručníka jako nejbližšího dědice ženy než její vlastní zájmy. Při zákonném poručenství byl tímto nejbližším dědicem ženy její syn. Již brzy za republiky začal úpadek tohoto institutu způsobený tím, že žena si často tutora volila sama (*optio tutoris*). Zůstavitel v mnoha případech tuto možnost volby ženě přenechával a magistráti následně ustanovovali poručníka jen na základě jejího návrhu.²⁰⁰

Důležitost a význam tutely upadal již na přelomu republiky. *Ius liberorum* císaře Augusta osvobodilo od tutely ženy, které měly tři děti, v případě propuštěnek čtyři, a císař Claudius zákonnou tutelu úplně odstranil. Z předmětného institutu se tak stala jen bezvýznamná formalita, která měla omezený praktický význam jen pro propuštěnky a emancipované. Vývoj byl završen s koncem doby klasické, kdy předmětný institut zanikl úplně.²⁰¹

Na závěr bych ráda vyzdvihla skutečnost, že názory na podřadné postavení ženy nebyly sdíleny všemi obyvateli říše. Právě římstí právníci si totiž uvědomovali, že nerovné postavení obou pohlaví nemá racionální základ a není tak v některých případech vhodné. Sám Gaius ve své Učebnici vyjadřuje pochyby nad smyslem a významem institutu poručnictví:

Gai Inst. 1, 190

²⁰⁰ ŽIDLICKÁ, Michaela. Postavení ženy v antickém Římě v oblasti majetkoprávní. In BUBELOVÁ, Kamila (ed). *Ius Romanum, Sborník ze IV. konference právních romanistů ČR a SR na téma Diskriminace v římském právu*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2002, s. 75; BARTOŠEK: *Dějiny římského práva...*, s. 160.

²⁰¹ BARTOŠEK: *Dějiny římského práva...*, s. 160.

Feminas vero pervectae aetatis in tutela esse fere nulla pretiosa ratio suasisse videtur; nam quae vulgo creditur, quia levitate animi plerumque decipiuntur et aequum erat eas tutorum auctoritate regi, magis speciosa videtur quam vera; mulieres enim quae perfectae aetatis sunt, ipsae sibi negotia tractant et in quibusdam causis dicis gratia tutor interpoint auctoritatem suam, saepe etiam invitus auctor fieri a praetore cogitur.

Gai Inst. 1, 190

K tomu však, že v poručenství jsou (i) ženy hotového věku, radil sotva nějaký pádný důvod. Neboť ten, který se běžně uznává, že totiž lehkovážná mysl je velmi často šálí a že proto bylo spravedlivé, aby je vedla autorita poručníka, zdá se být (důvodem) spíše líbivým než opravdovým. Vždyť přece ženy, které jsou hotového věku, vedou si své záležitosti samy a poručník v některých případech zasahuje jenom naoko. Často je dokonce i proti své vůli prétozem donucen, aby dal k jednání ženy svůj souhlas.²⁰²

8.2 Ženy, které měly vliv na císaře Justiniána

Do dějin přechodu mezi starověkem a středověkem se zapsal svým počinem východořímský císař Justinián tím, že dal pořídit velké kodifikační dílo a pozoruhodnou sbírku klasického římského práva. Doba Justiniánovy vlády se nesla ve znamení usilovné snahy obnovit slávu římského impéria, i když ne ve své původní antické podobě, ale ve formě nové říše křesťansko-helenistické. Císař k tomuto cíli využíval množství prostředků, jedním z nich mělo být římské právo klasické a poklasické, které chtěl uspořádat, postavit na jednotný základ a přizpůsobit potřebám nové doby.²⁰³

Justinián nastoupil na trůn v roce 527 n. l., tehdy ještě jako spoluvládce strýce Justina. Od následujícího roku již vládl v zemi sám. Ovšem o samostatnosti jeho vlády by se dalo polemizovat, neboť ve skutečnosti se až do roku 548 podílel o vládu se svou manželkou Theodorou. Na Justiniánovu politiku a vládu mělo vliv několik žen. Největší měla zcela jistě právě jeho manželka Theodora, která byla i jeho spolupracovníkem a podporovatelem. Další vlivy můžeme spatřovat v působení jeho matky Vigilantie a jeho tety, císařovny Euphemie, neboť císař Justinus svého synovce nejspíše adoptoval, a proto Euphemia plnila roli Justiniánovy další matky.²⁰⁴

²⁰² GAIUS: *Učebnice...*, s. 92 – 93.

²⁰³ BLAHO, VAŇKOVÁ: *Corpus Iuris Civilis...*, s. 7; GIBBON, Edward. *Úpadek a pád Římské říše*. Praha: Odeon, 1983, s. 198 – 199.

²⁰⁴ GIBBON: *Úpadek a pád...*, s. 202 – 203; MEIER, Mischa. *Justinián: život a vláda východořímského císaře*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2009, s. 33.

Theodora Byzantská se narodila v roce 497 v Konstantinopoli jako dcera krotitele medvědů v cirku. Pocházela z velmi chudé rodiny, a proto pracovala jako herečka a pravděpodobně i jako prostitutka. Herečky v pozdně římské říši náležely k nejnižším sociálním vrstvám, podléhaly právním omezením a společnost jimi velmi opovrhovala. Jako hlavní pramen dějin Justiniánovy vlády slouží dílo Prokopia z Kaisareie. Tento dějepisec zaujímal velmi rezervovaný postoj vůči Justiniánovi i císařovně. Prokopios si velmi liboval při popisu údajně perverzního milostného života císařovny.²⁰⁵ Zde je opět třeba nahlížet na pramen spíše skepticky. Doba, o které mluvíme, je již etapou, kdy celá říše byla silně křesťanská a císařovna by si jistě takový skandál nemohla dovolit, v opačném případě by dozajista následovala odezva ze strany císaře.

Z pramenů nám není známo, kdy přesně se s Justiniánem seznámila. Justinián ji učinil nejdříve svou milenkou a povýšil ji do patricijského stavu, což šokovalo tehdejší společenskou elitu, a chtěl z ní učinit svou manželku. Stará císařovna Euphemia, manželka jeho strýce, ačkoliv sama měla za sebou pochybnou minulost, tomu zabránila. Ihned po její smrti v roce 525 ke svatbě stejně došlo. Tento sňatek vyvolal velký rozruch kvůli nízkému původu budoucí císařovny. Aby se vůbec svatba mohla uskutečnit, musel Justiniánův strýc zrušit starý zákon z Augustových dob, který zakazoval sňatky mezi senátory a ženami nízkého původu jako jsou propuštěnky, herečky, tanečnice a jiné.²⁰⁶

Všichni dějepisci podobně jako Prokopios velmi negativně popisují císařovnu Theodoru, je však třeba si uvědomit, že Theodora je pro ně zosobněním člověka, který překračuje hranice, jež jí byly dány nejen jako císařovně, ale i jako ženě. Ve vnější politice svůj vliv neuplatňovala a také v zákonodárství zůstával Justinián svrchovaným normotvůrcem, i když si nechával svojí ženou často radit. Jako příklad lze uvést některá ustanovení k ulehčení života hereček i právního postavení žen, která lze velmi pravděpodobně vztáhnout na vliv a zásluhu Theodory. Jeden ze zákonů zaručoval dcerám stejná dědická práva jako měli synové, dále byl vydán výnos proti kuplířství. Nezpůsobilost žen ve věcech opatrovnictví a provozování vlastní živnosti byla taktéž odstraněna. Přesto však zůstávají Justiniánovými zákony, které mohly být koncipovány také na základě křesťanského smýšlení císaře, i když vliv Theodory je zřejmý.²⁰⁷

Justinián je také znám svou stavební politikou, v této oblasti je třeba zmínit rovněž silný vliv jeho ženy, protože Theodora bohatě financovala charitativní zařízení, například klášter

²⁰⁵ D'AMBRA: *Roman women*, s. 178; MEIER: *Justinián...*, s. 69 – 70.

²⁰⁶ MEIER: *Justinián...*, s. 69 – 70.

²⁰⁷ Tamtéž, s. 71 – 73.

Metanoia pro bývalé prostitutky. Existuje mnoho zpráv o její aktivní osobní politice u císařského dvora, kde prostřednictvím svého vlivu na císaře získávali její příznivci vysokých pozic a naopak jiní byli likvidováni. Zajímavé také je, jaký náboženský rozkol existoval mezi císařem a jeho ženou, přesto Theodora vedla v teologických otázkách velmi aktivní politiku a císař tyto její aktivity přinejmenším toleroval, protože v opačném případě by bylo pro něj velmi snadné těmto činnostem císařovny zabránit. Theodora byla velmi dobrá císařova, zabránila lidovému povstání Níká v roce 532, čímž Justiniánovi zachránila trůn. Justinián Theodoru miloval až do konce jejího života, kdy v roce 548 podlehla rakovině, a zůstal jí věrný. I proto se císaři říkalo „*legislator uxorius*“ (zákonodárce manželce oddaný).²⁰⁸

²⁰⁸ MEIER: *Justinián...*, s. 57 – 61, 71 – 73.

9. Závěr

Základním cílem celé práce bylo odpovědět na v úvodu položenou výzkumnou otázku, zda bylo právní postavení ženy v římské rodině skutečně shodné s postavením otrokyně, jak uvádí právní historik dr. Klabouch ve své monografii *Manželství a rodina v minulosti*.

Výše zmíněný autor uvádí: „*Postavení svobodných příslušníků rodiny nelišilo se prakticky od postavení otroků; pater familias měl nad nimi neomezenou moc a mohl je nejen prodat do otroctví, ale i usmrtit, aniž by se z toho musel někomu zodpovídat.*“²⁰⁹ Jak jsem prokázala v této práci, s tímto názorem nelze souhlasit. Vždyť již Zákon XII desek, nejstarší kodifikace římského práva z poloviny 5. století př. n. l., zakazoval muži jeho manželku usmrtit. Navíc v pozdější době nemohl muž dle své libovůle rozhodnout o potrestání ženy sám, ale o vině manželky a trestu za její čin rozhodoval tzv. rodinný soud (*iudicium domesticum*). Zcela jistě tak nemůže být žena srovnávána s otrokyní.

Je bezesporu, že právní postavení žen v Římě se v průběhu let měnilo a teprve během vývoje se z žen stávaly osobnosti samostatné a postupně nabývaly větší svobody, přičemž mohly víceméně rozhodovat o svém majetku, i když formálně se k některým úkonům vyžadoval souhlas jejich poručníka. I když byly ženy ve starověkém Římě považovány z pozice mužů za křehká, slabá a lehkomyšlná stvoření,²¹⁰ přesto si Římané svých žen vážili. Byla jim přiznána velmi významná funkce, když byly považovány za ochránkyně rodinného krbu a jejich úkolem byla péče o dům, chod domácnosti a výchova dětí.

Z práce vyplývá, že právní postavení ženy bylo přímo úměrné její příslušnosti k té či oné společenské vrstvě. Mimo to je taktéž rozhodujícím faktorem, jenž určuje pozici ženy v rodině, ta skutečnost, zda je žena osobou svého práva nebo zda je pod něčí mocí. Římská žena byla primárně v postavení osoby *alieni iuris*, a to hlavně v nejstarších dobách. Během svého dětství závisí na otci, během svého mládí zase na manželovi. Když její manžel zemře, závisí na svých synech a pokud syna nemá, na blízkých příbuzných svého manžela.²¹¹ V archaických dobách římského práva bylo jedinou formou manželství *matrimonium cum manu conventione*, tzv. přísné manželství, kdy žena vystupuje ze své dosavadní rodiny a vstupuje do rodiny svého manžela. Vstupuje pod jeho *manus*, případně pod moc jeho *patera familias*. Sice žena mohla nabývat majetek, ale tento připadal nikoli jí, ale nositeli manželské moci. Římské právo rozlišovalo tři způsoby vzniku manželské *manus*: náboženským ceremoniálním sňatkem, obrazným prodejem anebo vydržením. Otázky ukončení přísného

²⁰⁹ KLABOUC: *Manželství a rodina...*, s. 31.

²¹⁰ STARÁ: *Žena v římském právu*, s. 375.

²¹¹ COULANGES: *Antická obec...*, s. 85.

manželství jsou výrazně diskriminační, neboť jeho ukončení z vůle ženy nepřipadalo v úvahu. Naopak manžel ji mohl za určitých podmínek (dopustila-li se cizoložství, pila-li víno nebo padělala-li klíče) bez problémů zapudit.

Již koncem republiky se však tendence v římské společnosti měnily a v důsledku jistého uvolnění poměrů se vyvinula druhá forma římského manželství – *matrimonium sine manu* (tzv. volné manželství). U tohoto typu se na postavení ženy uzavřením manželstvím nic neměnilo, neboť nepřecházela pod manželskou moc. Pokud žena byla před manželstvím osobou *sui iuris*, zůstala jí i nadále.

Různými způsoby se žena mohla stát osobou svého práva, například byla-li emancipována, nositel moci nad ní zemřel nebo zaniklo-li přísné manželství. I když v těchto situacích úplně samostatná nebyla, protože potřebovala ke svému konání souhlas poručníka, od této vazby se mohla osvobodit, porodila-li tři (propuštěnka čtyři) děti. Je důležité ale připomenout, že institut tutely byl již v Gaiově době považován za přežitek a během působení císaře Justiniána byl zrušen zcela.

Na starověký Řím můžeme nahlížet ve dvou rovinách. Zaprvé Římané vytvořili dokonalý právní systém, jehož instituty, prvky a termíny přežívají, i když v pozměněné podobě, v moderním právu. Na druhé straně však nesmíme opomenout, že šlo o společnost, kde byly silně zakořeněny principy otrokářství, patriarchální společnosti a také diskriminace. I když se postupně postavení žen zlepšovalo a ženy pozvolna nabývaly větší svobodu a samostatnost, nikdy se jejich postavení nevyrovnalo pozici mužů a zůstávaly nadále diskriminovaným pohlavím. Jedním z mnoha příkladů je v práci uvedená problematika cizoložství, za které byly ženy přísně trestány, na rozdíl od téhož jednání muže, který mohl volně vedle manželství praktikovat i jiné pohlavní soužití s jednou nebo i více konkubínami a trestného činu se dopustil pouze pohlavním stykem se ženou počestnou. Na druhou stranu toto nesvobodné a diskriminační postavení ženy v přísném manželství bylo vyváжено výhodami v dědickém právu, kdy žena podle *ius civile* dědila rovným dílem s dětmi.

O právním postavení žen se můžeme dozvědět z pramenů, přičemž této problematice věnuje velkou pozornost *Corpus iuris civilis* císaře Justiniána. Jsou to hlavně Digesta, která začleňují ženy mezi subjekty, kterým římské klasické právo omezovalo jejich možnost volně činit některá právní jednání. Dále se k postavení žen vyjadřuje i Gaius ve své Učebnici. Uvádí nemalé pochybnosti nad smyslem institutu poručnictví nad ženami a argumentuje nadbytečným souhlasem poručníka, neboť dospělé ženy si obstarávají své věci samy a v těch

případech, kdy je souhlas poručníka vyžadován, je tento prétozem donucen, aby souhlas poskytl.²¹²

Na tomto místě bych se také ráda vyjádřila k významu a použitelnosti římského práva pro dnešní společnost. Zvláště aktuální a příznačné je toto téma v dnešních dnech, kdy se nový občanský zákoník nachází ve fázi prvních měsíců své účinnosti. Právě v oboru rodinného práva můžeme najít množství institutů, které prochází svým vývojem od práva římského přes ABGB až po nový občanský zákoník. Právě tento předpis, pro nějž byla zřízena rekodifikační komise Ministerstva spravedlnosti, jehož členkou pro oblast rodinného práva je profesorka Milana Hrušáková, se nechal ovlivnit předešlými právními úpravami. Jedním z příkladů je institut adopce. Stejně jako římské právo i občanský zákoník požaduje přiměřený věkový rozdíl mezi osobou osvojitele a osvojenec zpravidla ne menší než 16 let (justiniánské právo vyžadovalo minimálně 18 let). V novém občanském zákoníku se taktéž setkáváme s novým institutem osvojení dospělé osoby, i když nejde o věc úplně neznámou našemu právnímu řádu. Osvojení dospělé osoby, do značné míry připomínající římskoprávní institut *adrogatio*, bylo v našem právu zakotveno až do roku 1949, následná právní úprava od tohoto typu osvojení upustila. Podle současné právní úpravy, která se k této otázce navrácí, lze zletilou osobu osvojit za podmínky, že tomu neodporují dobré mravy.

Závěrem je třeba říci, že postavení žen se během historických období působnosti římského práva zlepšovalo a ženy získávaly větší svobodu a také samostatnost, a i když se jejich pozice nikdy nevyrovnala právnímu postavení mužů, zcela jistě je nemůžeme ani v nejstarších dobách archaického římského práva přirovnat k otrokyním.

²¹² Gai Inst. 1, 190.

10. Použité zdroje

10.1 Prameny

- 1) Zákon dvanácti desek (edice a překlad prof. Skřejpek): SKŘEJPEK, Michal. *Texty ke studiu římského práva*. Praha: Orac, 2001. 279 s. ISBN 8086199320.
- 2) Gaius: Institutiones (překlad prof. Kincl): KINCL, Jaromír. *Gaius: Učebnice práva ve čtyřech knihách*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007. 328 s. ISBN 9788073800543.
- 3) Justiniánské Instituce (překlad prof. Blaho a prof. Skřejpek): BLAHO, Peter; SKŘEJPEK, Michal. *Iustiniani Institutiones – Justiniánské Instituce*. Praha: Karolinum, 2010. 411 s. ISBN 9788024617497.
- 4) Justiniánská Digesta a Novellae (překlad prof. Blaho a dr. Vaňková): BLAHO, Peter; VAŇKOVÁ, Jarmila. *Corpus Iuris Civilis. Digesta, Tomus I*. Bratislava: Eurokodex, 2008. 527 s. ISBN 9788089363070.

10.2 Monografie a články

- 1) ABRAMSOVÁ, Lynn. *Zrození moderní ženy: Evropa 1789 – 1918*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2005. 367 s. ISBN 80-7325-060-8.
- 2) BARTOŠEK, Milan. *Dějiny římského práva (ve třech fázích jeho vývoje)*. Praha: Academia, 1995. 280 s. ISBN 8020005455.
- 3) BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie římského práva*. Praha: Academia, 1981. 471 s. ISBN 802000243X.
- 4) BĚLOVSKÝ, Petr. Propuštěnci a jejich milenky podle římského práva. In BUBELOVÁ, Kamila (ed). *Ius Romanum – Sborník ze IV. konference právních romanistů ČR a SR na téma Diskriminace v římském právu*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2002, s. 43-50.
- 5) BLAHO, Peter; REBRO, Karol. *Rímske právo*. 4. vydání. Bratislava: Iura edition, 2010. 522 s. ISBN 9788080783525.
- 6) BLAHO, Peter; HARAMIA, Ivan; ŽIDLICKÁ, Michaela. *Základy římského práva*. Bratislava: Manz, 1997. 483 s. ISBN 808571907X.
- 7) BOHÁČEK, Miroslav. *Nástin přednášek o soukromém právu římském. I., Úvod - práva věcná*. Praha: M. Boháček, 1945. 162 s.
- 8) BOHÁČEK, Miroslav. *Nástin přednášek o soukromém právu římském. III., Část všeobecná*. Praha: M. Boháček, 1947. 80 s.
- 9) BONFANTE, Pietro. *Instituce římského práva*. 9. vydání. Brno: Právnický, 1932. 745 s.

- 10) BUBELOVÁ, Kamila; DOSTALÍK, Petr. Praktikum z římského práva. 2. rozšířené vydání. Praha: Leges, 2013. 192 s. ISBN 9788087576618.
- 11) COULANGES, Fustel de. Antická obec: studie o kultu, právu a institucích starého Řecka a Říma. Praha: Sofis, Pastelka, 1998. 393 s. ISBN 8090243975.
- 12) CSILLAG, Pal. The Augustan laws on family relations. Budapešť: Akadémiai Kiadó, 1976. 276 s. ISBN 9630509415.
- 13) D'AMBRA, Eve. Roman women. Cambridge: Cambridge University Press, 2007. 215 s. ISBN 9780521521581.
- 14) DOSTALÍK, Petr. Texty ke studiu římského práva soukromého. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2009. 175 s. ISBN 9788073801502.
- 15) FRIER, Bruce W.; MCGINN, Thomas A. J. A Casebook on the Roman Family Law. Oxford: Oxford University Press, 2004. 532 s. ISBN 9780195161861.
- 16) GIBBON, Edward. Úpadek a pád Římské říše. Praha: Odeon, 1983. 404 s.
- 17) GRANT, Michael. Dějiny antického Říma. Praha: BB art, 1999. 482 s. ISBN 8072570099.
- 18) GROH, Vladimír; HEJZLAR, Gabriel. Život v antickém Římě. 2. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1972. 256 s.
- 19) GRUBBS, Judith Evans. Law and Family in Late Antiquity. The Emperor Constantine's Marriage Legislation. Oxford: Clarendon Press, 1995. 400 s. ISBN 9780198147688.
- 20) HARAMIA, Ivan. Senatusconsultum Claudianum. In BUBELOVÁ, Kamila (ed). Ius Romanum: sborník příspěvků ze IV. konference právních romanistů ČR a SR na téma Diskriminace v římském právu konané 2. a 3. 11. 2001 v Olomouci. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002, s. 63-65.
- 21) HEYROVSKÝ, Leopold. Dějiny a systém soukromého práva římského. 4. opravené vydání. Praha: J. Otto knihkupec, 1910. 1243 s.
- 22) HORSKÁ, Pavla a kol. Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy. Praha: Panorama, 1990. 474 s. ISBN 807038011X.
- 23) HRUBÁ, Michaela. Zvonění na sv. Alžbětu: odkaz norem a sociální praxe v životních strategiích měšťanek na prahu raného novověku. Praha: Argo, 2011. 411 s. ISBN 978-80-257-0439-4.
- 24) JOHNSTON, David. Roman law in context. Cambridge: Cambridge University Press, 1999. 153 s. ISBN 0-521-63046-0.
- 25) KEPARTOVÁ, Jana. Císařové antického Říma. Praha: Práh, 1995. 79 s. ISBN 8085809303.

- 26) KINCL, Jaromír; URFUS, Valentin; SKŘEJPEK, Michal. Římské právo. 2. doplněné a přepracované vydání. Praha: C.H.Beck, 1995. 386 s. ISBN 81071790311.
- 27) KINCL, Jaromír. Dicta et regulae iuris aneb právnické mudrosloví latinské. Praha: Karolinum, 1990. 293 s. ISBN 8070663162.
- 28) KLABOUCH, Jiří. Manželství a rodina v minulosti. Praha: Orbis, 1962. 281 s.
- 29) KREJČÍ, Jaroslav. Ženy ve spektru civilizací. Klíčový problém ve vývojové perspektivě. In TOMEŠ, Josef. Ženy ve spektru civilizací: k proměnám postavení žen ve vývoji lidské společnosti. Praha: Sociologické nakladatelství, 2009, s. 9-21.
- 30) LENDEROVÁ, Milena. Několik slov úvodem. In ČADKOVÁ, Kateřina. Dějiny žen aneb evropská žena od středověku do poloviny 20.století v zasetí historiografie (sborník příspěvků z IV. pardubického bienále 27. - 28. dubna 2006). Pardubice: Univerzita Pardubice, Filozofická fakulta, 2006, s. 9-15.
- 31) LENGYELOVÁ, Tünde (ed). Žena a právo: právne a spoločenské postavenie žien v minulosti. Bratislava: Academic Electronic Press, 2004. 304 s. ISBN 8088880599.
- 32) LIVIUS, Titus. Dějiny VI. Praha: Svoboda, 1976. 660 s.
- 33) MARCELLINUS, Ammianus. Dějiny Římské říše za soumraku antiky. 2. přepracované vydání. Praha: Arista, Baset, 2002. 849 s. ISBN 8086410269.
- 34) MEIER, Mischa. Justinián: život a vláda východořímského císaře. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2009. 187 s. ISBN 9788086818887.
- 35) OATES-INDRUCHOVÁ, Libora (ed), Dívčí válka s ideologií. Praha: Sociologické nakladatelství, 1998. 304 s. ISBN 8085850672.
- 36) PLESSIS, Paul J. Textbook on Roman law. 4. vydání. Oxford: Oxford University Press, 2010. 427 s. ISBN 9780199574889.
- 37) RAWSON, Beryl. The family in Ancient Rome. New Perspectives. Ithaca: Cornell University Press, 1987. 280 s. ISBN 9780801494604.
- 38) REBRO, Karol. Konkubinát v práve rimskom od Augusta do Justiniána. Bratislava: Nákladom právnickej fakulty Slovenskej univerzity, 1940. 191 s.
- 39) SKŘEJPEK, Michal. Ius et religio: právo a náboženství ve starověkém Římě. Pelhřimov: Vydavatelství 999, 1999. 317 s. ISBN 809010648X.
- 40) SKŘEJPEK, Michal. Římské právo v datech. Praha: C.H. Beck, 1997. 116 s. ISBN 34-064-2427-9.
- 41) SKŘEJPEK, Michal. Římské soukromé právo: systém a instituce. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011. 350 s. ISBN 978-807-3803-346.

- 42) SKŘEJPEK, Michal. Moc bez hranic? Právo otce římské rodiny nad životem a smrtí. *Právní rozhledy*, 2005, roč. 13, č. 15, s. 549 – 557.
- 43) SKŘEJPEK, Michal. Postavení žen v *leges regiae* a zákoníku XII desek. In BUBELOVÁ, Kamila (ed). *Ius Romanum: sborník příspěvků ze IV. konference právních romanistů ČR a SR na téma Diskriminace v římském právu konané 2. a 3. 11. 2001 v Olomouci*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002, s. 51-61.
- 44) SKŘEJPEK, Michal. *Latinsko-český slovníček římského práva: vybrané pojmy a termíny*. 4. vydání. Praha: LexisNexis, 2005. 59 s. ISBN 8086920062.
- 45) SOMMER, Otakar; SPÁČIL, Jiří. *Učebnice soukromého práva římského. Díl II., Právo majetkové*. 2. nezměněné vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2011. 356 s. ISBN 9788073576165.
- 46) STARÁ, Ivana. Několik poznámek k proměnám majetkového práva mezi manžely. In DÁVID, Radovan a kol. *Dny práva 2010, 4. ročník mezinárodní konference pořádané Právnickou fakultou Masarykovy univerzity*. Brno, 2011. 13 s. ISBN 9788021053052.
- 47) STARÁ, Ivana. Žena v římském právu. In BUBELOVÁ, Kamila (ed). *Pocta Eduardu Vlčkovi k 70. narozeninám*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2010, s. 375-380. ISBN 9788024424910.
- 48) TACITUS, Publius Cornelius. *Z dějin císařského Říma*. Překlad Václav Bahník, Antonín Hartmann, Antonín Minařík. 2. přepracované vydání. Praha: Svoboda, 1976. 472 s.
- 49) TREGGIARI, Susan. *Roman Marriage. Iusti Coniuges from the Time of Cicero to the Time of Ulpian*. Oxford: Oxford University Press, 1991. 578 s. ISBN 0198148909.
- 50) ÜRÖGDI, György. *Tak žil starý Řím*. Praha: Orbis, 1968. 258 s.
- 51) VRANA, Vladimír. *Matrimonium v římském práve: vývoj manželského práva od najstarších čias do Justiniána*. Košice: UPJŠ, 2001. 147 s. ISBN 8070974737.
- 52) VRANA, Vladimír. Ženy – nežiaduca spoločnosť podľa rímskeho práva?! In BUBELOVÁ, Kamila (ed). *Ius Romanum, Sborník ze IV. konference právních romanistů ČR a SR na téma Diskriminace v římském právu*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2002, s. 21-27.
- 53) ŽIDLICKÁ, Michaela. Postavení ženy v antickém Římě v oblasti majetkoprávní. In BUBELOVÁ, Kamila (ed). *Ius Romanum, Sborník ze IV. konference právních romanistů ČR a SR na téma Diskriminace v římském právu*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2002, s. 73-80.

10.3 Internetové zdroje

DĚDINOVÁ, Tereza. *Gender studies – oč vlastně jde* [online]. *Vzdělání.CZ*, 26. září 2012 [cit. 4. října 2013]. Dostupné na < <http://clanky.vzdelani.cz/gender-studies-oc-vlastne-jde-a5068>>.

11. Shrnutí

Shrnutí v českém jazyce

Cílem této diplomové práce je analyzovat právní postavení ženy v římské rodině v určitých oblastech, především v rodinném právu. Jednotlivé instituty a životní situace jsou popsány z hlediska jejich vývoje v průběhu času. Zabývat se budu zejména vývojem právní úpravy římského manželství, dalších forem soužití muže a ženy, manželským majetkovým právem a postavením ženy ve veřejném prostoru. V práci popíši osobní i majetkové postavení římské ženy. Zaměřím se také na rozdíly mezi postavením žen a mužů.

Summary

The goal of this diploma thesis is to analyze the legal status of woman in the Roman family in certain spheres, especially in the family law. Individual institutes and life situations are described in terms of their development in course of time. I will especially deal with the evolution of the Roman marriage, the other forms of cohabitation between man and woman, matrimonial property law and the status of woman in the public space. In the thesis I will describe personal and property standings of Roman woman. I will also focus on the differences between the status of women and men.

12. Seznam klíčových slov

Seznam klíčových slov v českém jazyce:

- žena sui iuris
- žena alieni iuris
- Vestálky
- poručenství
- typy manželství
- věno
- zasnuby
- konkubinát
- kontubernium
- manželské majetkové právo
- genderová studia
- otcovská moc

List of key words in the English language

- woman sui iuris
- woman alieni iuris
- Vestal virgins
- tutelage
- forms of marriage
- dowry
- engagement
- concubinage
- contubernium
- matrimonial property law
- women's studies
- paternal power